

Institutt for samfunnsforskning
Rapport 2016:15

Hatefulle ytringer

**Delrapport 2:
Forskning på hat og diskriminering**

Helga Eggebø og Elisabeth Stubberud

© Institutt for samfunnsforskning 2016
Rapport 2016:15

Institutt for samfunnsforskning

Munthes gate 31
PO Box 3233 Elisenberg
NO-0208 Oslo, Norway

ISBN (print): 978-82-7763-529-3
ISBN (online): 978-82-7763-530-9
ISSN (print): 0333-3671
ISSN (online): 1891-4314

www.samfunnsforskning.no

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
English summary	9
1 Innledning	11
Hva er hatefulle ytringer?	13
Tidligere forskning	15
Forskning på hatkriminalitet	16
Forskning på diskriminering	16
Forskning på mobbing.....	18
Litteratursøk og datagrunnlag	19
2 Diskriminering, mobbing og hat	21
Etnisitet, religion, hudfarge mv.	21
Kjønn	25
Seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk	26
Nedsatt funksjonsevne	28
Oppsummering	30
3 Konsekvenser av hatefulle ytringer	31
Konsekvenser på individnivå	31
Konsekvenser på gruppenivå	34
Konsekvenser på samfunnsnivå	35
Oppsummering	38
4 Kunnskapsstatus og -behov	39
Kunnskapsstatus	39
Kunnskapsbehov	41
1. Omfang av og erfaringer med hatefulle, diskriminerende og ubehagelige ytringer	42
2. Avsendere av hatefulle ytringer.....	43
3. Tekstanalyser	44
4. Konsekvenser av hatefulle ytringer.....	45
Litteratur	46

Forord

På oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) har Institutt for samfunnsforskning (ISF), i samarbeid med KUN¹ og advokat Jon Wessel-Aas, utarbeidet tre delrapporter om hatefulle ytringer. Bakgrunnen for prosjektet er at Regjeringen Solberg høsten 2016 legger frem en strategi mot hatefulle ytringer. Rapportene inngår som kunnskapsgrunnlag i denne strategien.

Marjan Nadim (ISF) har ledet prosjektet. Prosjektmedarbeiderne har jobbet som en felles prosjektgruppe, men fordelt arbeidet med delrapportene mellom seg. I delrapport 1 har Marjan Nadim og Audun Fladmoe (ISF) gjennomgått relevant statistikk og forskning om art og omfang av hatefulle ytringer på internett. I delrapport 2 har Helga Eggebø og Elisabeth Stubberud (KUN) gjennomgått forskning som belyser sammenhengen mellom hatefulle ytringer og diskriminering, mobbing og vold. I delrapport 3 har Jon Wessel-Aas utredet den juridiske grenseoppgangen mellom ytringsfrihet og vernet mot hatefulle ytringer, mens Audun Fladmoe og Marjan Nadim har beskrevet pågående diskusjoner om hvor disse grensene bør gå.

Parallelt med dette prosjektet har ISF og Jon Wessel-Aas også hatt et prosjekt for Justis- og beredskapsdepartementet om forebygging av hatefulle ytringer og hatkriminalitet på internett. Det er flere berøringspunkter mellom de to prosjektene, særlig når det gjelder deler av kunnskapsgjennomgangen og den juridiske utredningen. Dette har gitt prosjektgruppen særlig god anledning til å sette seg inn i forskningslitteraturen, men det innebærer også at det er noe overlapp mellom rapportene til henholdsvis Bufdir og Justis- og beredskapsdepartementet.

¹ KUN er en privat stiftelse lokalisert i Steigen i Nordland, som arbeider med likestilling, mangfold og integrering. For mer informasjon, se www.kun.no.

Vi vil takke Joseph Vasquez, Karen Sofie Pettersen og Cecilie Håkonsen Sandness i Bufdir og Kari Steen-Johnsen, Arnfinn H. Midtbøen, Marte Winsvold og Bernard Enjolras ved ISF for nyttige innspill på tidligere utkast av delrapportene. Til slutt en takk til Jon Haakon Hustad og biblioteket ved ISF for uunnværlig hjelp med litteratursøkene.

Oslo og Steigen, 30. september

Marjan Nadim (prosjektleder)

Audun Fladmoe

Helga Eggebø

Elisabeth Stubberud

Jon Wessel-Aas

Sammendrag

Forfattere	Helga Eggebø og Elisabeth Stubberud
Tittel	Hatefulle ytringer. Delrapport 2: Forskning på hat og diskriminering
Sammendrag	Hatefulle ytringer har vært forbundet med straffansvar i Norge siden 1970. Forbudet ble tatt inn i norsk lov som følge av at Norge samme år ratifiserte FNs rasediskrimineringskonvensjon (CERD). De siste årene har hatefulle ytringer blitt aktualisert som et viktig demokratisk spørsmål på den offentlige og politiske dagsordenen. Dette henger sammen med to prosesser: Den ene er fremveksten av ekstremisme og radikalisering i kjølvannet av terrorangrepet 11. september 2001. Den andre er utviklingen i digital kommunikasjon og sosiale medier, som gjør det mulig å ytre seg og spre hat på en helt annen måte enn tidligere.

Denne rapporten har som formål å samle, oppsummere og vurdere forskning som belyser følgende temaer: 1) sammenhengen mellom hatefulle ytringer og diskriminering, mobbing og vold, og 2) forskning om konsekvenser for de gruppene som er utsatt, og for samfunnet. Rapporten er basert på foreliggende forskningslitteratur om hatefulle ytringer, hatkriminalitet, diskriminering, mobbing og vold.

I rapportens kapittel 2 gjør vi rede for forskning på diskriminering, mobbing og hatkriminalitet. Både diskrimineringsforskningen og forskningen på hatkriminalitet omfatter dessuten relevant forskning på vold. Vi har systematisert forskningslitteraturen etter diskrimineringsgrunnlagene etnisitet og religion mv., kjønn, seksuell orientering og kjønnsidentitet og nedsatt funksjonsevne. Vi konstaterer at det finnes noe diskriminerings- og mobbeforskning som omhandler diskriminerende ytringer. Denne avdekker at minoritetsgrupper ofte er mer utsatt for negative og krenkende ytringer enn befolkningen ellers. En begrensning ved mye av den kvantitative forskningen på dette feltet er at det ikke er spurt om selve innholdet i krenkelsen. Dermed kan man ikke avgjøre hvorvidt krenkelsen er rettet mot et diskrimineringsgrunnlag, noe som er en forutsetning for at krenkelsen er å anse som en hatefull ytring. Den internasjonale forskningslitteraturen om hatkriminalitet er også omtalt, ettersom hatkriminalitet gjerne defineres slik at også ytringer er inkludert. Denne forskningen viser at hatefulle ytringer er den vanligste formen for hatkriminalitet.

I rapportens kapittel 3 gjennomgås forskning som belyser hvilke konsekvenser hatkriminalitet og hatefulle, uønskede og krenkende ytringer har på henholdsvis individ-, gruppe- og samfunnsnivå. På individnivå er det snakk om direkte konsekvenser for den eller de som utsettes, i form av psykisk stress, begrenset bevegelses- og ytringsfrihet og frykt. På gruppenivå kan det medføre at enkelte grupper trekke seg tilbake fra offentligheten, og at utsatte grupper internaliserer negative stereoty-

pier. På samfunnsnivå kan konsekvensene være at diskriminering normaliseres. I ytterste konsekvens kan hatefulle ytringer motivere til og legitimere grovere straffbare handlinger og vold. Det at noen er utsatt for vold og diskriminering, og enkelte gruppers tilbaketrekning fra offentligheten, fører til et dårligere fungerende demokrati og medborgerskapsrettigheter.

Forskning på negative ytringer, herunder hatefulle ytringer, er en viktig del av diskrimineringsforskningen, og må ses i sammenheng med andre former for diskriminering (for eksempel hatkriminalitet og vold). Eksisterende forskning dokumenterer negative fysiske og psykiske konsekvenser av hatytringer, mobbing, diskriminering og vold. Men også de som ikke rammes direkte, påvirkes av hatytringer, mobbing, diskriminering og vold. I videre forskning på konsekvenser av hatytringer er det derfor viktig å analysere alle disse tre nivåene samtidig.

Vi konkluderer med at det er behov for en betydelig forskningsinnsats når det gjelder hatefulle ytringer og hatkriminalitet rettet mot minoritetsgrupper i Norge. Basert på kunnskapsgjennomgangen i denne rapporten, i tillegg til gjennomgangen i delrapport 1 (Nadim og Fladmoe 2016), har vi identifisert fire overordnede kunnskapsbehov:

- 1) forskning på omfang av og erfaringer med hatefulle diskriminerende og ubehagelige ytringer
- 2) forskning på avsendere av hatefulle ytringer
- 3) tekstanalyser av hatefulle og diskriminerende ytringer i offentligheten
- 4) forskning på konsekvenser av hatefulle ytringer.

Emneord

Hatefulle ytringer, diskriminering, mobbing, vold, hatkriminalitet, konsekvenser

English summary

Authors	Helga Eggebø and Elisabeth Stubberud
Title	Hate speech. Report 2: Research on hate and discrimination
Summary	<p>Hate speech has been a punishable offence in Norway since 1970. The prohibition against hate speech was incorporated into Norwegian legislation when Norway ratified the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination in 1970. In recent years, hate speech has become all the more current as an important issue of democracy on the public and political agenda. This is related to two processes: Firstly, the growth of extremism and radicalisation subsequent to the terror attacks on 11 September 2001; secondly, the developments in digital communications and social media, allowing for freedom of expression and spreading hate in entirely new ways.</p>

The purpose of this report is to collate, summarise and evaluate the research that sheds light on the following subjects: 1) the relationship between hate speech and discrimination, bullying and violence, and 2) research into the consequences for individuals and groups exposed to the above, and society as a whole. The report is based on existing research literature on hate speech, hate crime, discrimination, bullying and violence.

Chapter 2 describes research on discrimination, bullying and hate crimes. The research on both discrimination and hate crime also covers relevant research on violence. We have systematised the research literature according to the grounds of discrimination: ethnicity and religion etc., gender, sexual orientation and gender identity, and disabilities. We have established that some research into discrimination and bullying also covers discriminatory speech. The research shows that minority groups are more often exposed to negative and offensive speech than the population at large. One limitation in a lot of the quantitative research in this field is that it fails to question the actual contents of such offensive speech. This prevents us from determining whether the offense is discriminatory, an essential premise for classifying offensive speech as hate speech. International research literature on hate crime is also mentioned, as hate crime is commonly defined as including speech. This research demonstrates that hate speech is the most common form of hate crime.

Chapter 3 reviews the research that sheds light on the consequences of hate crime and hate speech, undesired and offensive speech for individuals, groups and for society at large. For individuals, research investigates the direct consequences on the person(s) exposed in the form of mental stress, restricted freedom of movement and freedom of speech, and fear. The consequences for groups may be that they withdraw from public life and that exposed groups could internalise negative stereotypes. On a more

general level within society, the consequences could involve normalisation of discrimination. At the extreme scale of consequences, hate speech may provide the justification to legitimise more severe punishable actions and violence. Exposure to violence and discrimination for individuals, and the withdrawal by certain groups from public life, impair democracy and restrict citizenship rights.

Research into negative speech, including hate speech, plays an important role within research on discrimination, and must be studied within the context of other forms of discrimination (for example hate crime and violence). Existing research documents the negative physical and mental consequences of hate speech, bullying, discrimination and violence on an individual level. However, hate speech, bullying, discrimination and violence also have an impact on those not directly exposed. It will therefore be important to analyse all three levels simultaneously in future research on the consequences of hate speech.

We conclude that there is a genuine need for substantial research into hate speech and hate crime that target minority groups in Norway. Based on the systematic review in this report, in addition to the review of interim report 1 (Nadim and Fladmoe 2016), we have identified four primary research needs:

- 1) research into the scale and experiences of hateful discriminatory and offensive speech
- 2) research into the senders of hate speech
- 3) textual analysis of hate speech and discriminatory speech in the public arena
- 4) research into the consequences of hate speech.

Index terms Hate speech, discrimination, bullying, violence, hate crime, consequences

1 Innledning

Hatefulle ytringer har vært forbundet med straffansvar i Norge siden 1970. Forbudet ble tatt inn i norsk lov som følge av at Norge samme år ratifiserte FNs rasediskrimineringskonvensjon (CERD). De alvorlige konsekvensene hatpropaganda kan få i form av antisemittisme og rasisme, har stått sterkt i den kollektive bevisstheten etter annen verdenskrig. Rettsvernet mot hatefulle ytringer, i internasjonale menneskerettighetskonvensjoner så vel som i nasjonal lovgivning, må forstås i lys av disse historiske hendelsene.

De siste årene har hatefulle ytringer blitt aktualisert som et viktig demokratisk spørsmål på den offentlige og politiske dagsordenen. Dette henger sammen med to prosesser: Den ene er fremveksten av ekstremisme og radikalisering i kjølvannet av terrorangrepet 11. september 2001. Den andre er utviklingen i digital kommunikasjon og sosiale medier, som gjør det mulig å ytre seg og spre hat på en helt annen måte enn tidligere.

Det er bred enighet om at hatefulle ytringer er et reelt samfunnsproblem: Hatytringer kan begrense andre i fritt å ytre seg i det offentlige ordskiftet, og på den måten kan det svekke demokratiet. Videre kan hatytringer holde liv i fordommer, frata mennesker verdighet og skape frykt hos grupper som rammes. Gjentatte hatytringer som retter seg mot utvalgte grupper, kan bidra til å legitimere trakassering og diskriminering, og i ytterste konsekvens vold, rettet mot personer som tilhører disse gruppene (Likestillings- og diskrimineringsombudet 2015; Nilsen 2014). På denne bakgrunnen synes det å være bred enighet om at hatefulle ytringer, på en eller annen måte, bør forebygges og beskjempes.

Å forby hatefulle ytringer i lovs form innebærer imidlertid at sentrale verdier i et liberalt demokrati må vektes mot hverandre: På den ene siden står ytringsfriheten, og på den andre siden står individets rett til vern mot grove krenkelser og diskriminering. Det går klart frem av internasjonale menneskerettighetskonvensjoner og nasjonal lovgivning at ytringsfriheten er en rettighet og frihet som må balanseres mot andre rettigheter og friheter. Hvor grensen går, er imidlertid gjenstand for debatt (se Wessel-Aas med flere 2016 for en nærmere diskusjon av denne grensedragningen).

Denne rapporten har som formål å samle, oppsummere og vurdere forskning som belyser følgende temaer: 1) sammenhengen mellom hatefulle ytringer og

diskriminering, mobbing og vold, og 2) forskning om konsekvenser for de gruppene som er utsatt, og for samfunnet.

Den første problemstillingen kan forstås på flere måter. For det første kan begrepet «sammenheng» forstås som å vurdere hvorvidt og i hvilken grad hatefulle ytringer *fører til* diskriminering, mobbing og vold. For det andre kan det forstås som å vurdere hvorvidt og i hvilken grad hatefulle ytringer, diskriminering, mobbing og vold er *overlappende fenomener*. For det tredje kan det innebære å diskutere ulike *forskningsfelt*, henholdsvis forskning på hatefulle ytringer, diskriminering, mobbing og vold, *i sammenheng* med hverandre.

Vi legger til grunn at hatefulle ytringer, diskriminering, mobbing og vold er relaterte – og i noen tilfeller også overlappende – fenomener. Samtidig konstaterer vi at forskning på henholdsvis hatefulle ytringer, diskriminering, mobbing og vold er etablert som fire separate forskningsområder. Det er derfor hensiktsmessig å samle denne forskningen og vurdere sammenhengen mellom disse forskningsfeltene. En vurdering av mulige kausaleffekter mellom hatefulle ytringer, diskriminering, mobbing og vold er imidlertid ikke kjernen i dette oppdraget. Dette fordi det er empirisk svært vanskelig å studere slike kausaleffekter; kunnskapen om kausaleffekter er derfor begrenset. I stedet omtales konsekvenser på individ-, gruppe- og samfunnsnivå i et bredt perspektiv.

Rapporten er delt inn i fire kapitler. I fortsettelsen av kapittel 1 diskuteres begrepet hatefulle ytringer, sentrale forskningsområder og litteratursøk og datagrunnlag. I kapittel 2 gjør vi rede for forskning på diskriminering, mobbing og hatkriminalitet, og drøfter hvordan og i hvilken grad denne er egnet til å kaste lys over fenomenet hatefulle ytringer. I kapittel 3 beskrives forskning på konsekvensene av hatefulle ytringer, herunder vold, på individ-, gruppe- og samfunnsnivå. Forskning på vold inngår som en del av både diskrimineringsforskningen og forskningen på hatkriminalitet, og omtales derfor i både kapittel 2 og kapittel 3. I kapittel 4 vurderes kunnskapsstatus og kunnskapsbehov.

Denne rapporten inngår i en serie på totalt tre rapporter om hatefulle ytringer:

Hatefulle ytringer. Delrapport 1: Forskning på art og omfang (Nadim og Fladmoe 2016) går gjennom forskning som belyser:

- omfanget av hatefulle ytringer på internett
- hvilke grupper i samfunnet som er særlig utsatt for hatefulle ytringer på internett
- hvilke medier/plattformer som særlig brukes for å fremme hatefulle ytringer
- hvem som produserer hatefulle ytringer, og hva som driver dem

Hatefulle ytringer. Delrapport 3: Grenseoppgangen mellom ytringsfriheten og strafferettslig vern mot hatefulle ytringer (Wessel-Aas med flere 2016) gjennomgår:

- hvordan hatefulle ytringer er definert og regulert internasjonalt, i nasjonal lovgivning og i relevant rettspraksis
- pågående diskusjoner om grensen mellom ytringsfrihet og vernet mot hatefulle ytringer, basert på foreliggende forskning

Hva er hatefulle ytringer?

Det finnes ingen entydig definisjon av hatefulle ytringer, eller «hate speech», som det gjerne omtales som i den engelskspråklige litteraturen. Et vesentlig aspekt ved ulike definisjoner av hatefulle ytringer er at hatefulle ytringer rammer individet på grunn av en bestemt gruppetilhørighet. Videre har hatefulle ytringer konsekvenser ikke bare for individet som rammes, men for gruppen individet tilhører. Det er særlig minoritetsgrupper som anses å være sårbare for hatefulle ytringer.

Straffeloven § 185 (tidligere § 135a) verner mot diskriminerende eller hatefulle ytringer som forsettlig eller grovt uaktsomt fremsettes offentlig. Ytringen må «true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen». Videre må ytringen rettes mot minst ett av følgende grunnlag: a) hudfarge eller nasjonal eller etnisk opprinnelse, b) religion eller livssyn, c) homofil orientering eller d) nedsatt funksjonsevne.

For at en ytring skal defineres som «hatefull» i juridisk forstand, må den altså rettes mot bestemte grupper eller gruppeidentiteter. Med andre ord vil ikke ytringer som har tilsvarende ubehagelig karakter, men som retter seg mot andre grunnlag, omfattes av straffeloven § 185. Det er verdt å merke seg at bestemmelsen gir et vern til alle diskrimineringsgrunnlagene som omfattes av diskrimineringslovverket, med unntak av kjønn, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Menn,

kvinner og transpersoner som grupper er altså ikke omfattet av lovforbudet mot hatefulle ytringer.²

I den offentlige og politiske debatten brukes begrepet «hatefulle ytringer» ofte i en bredere forstand enn det som følger av straffeloven. Begrepet har for eksempel blitt brukt om ytringer som gir uttrykk for menneskeforakt, intoleranse eller aggresjon, og som inkluderer et spekter av fenomener – fra mobbing i sosiale medier, aggressive og intolerante utfall i samfunnsdebatten til rasisme og straffbare trusler mot enkeltpersoner (Sunde 2013).

Hvis vi ønsker å forstå og studere fenomenet hatefulle ytringer, vil det være nyttig med en videre forståelse av begrepet enn definisjonen som følger av straffeloven § 185. De færreste har en klar oppfatning om hva som defineres juridisk som en «hatefull ytring», og det vil i mange tilfeller være glidende overganger mellom straffbare hatytringer på den ene siden og andre lignende ikke-straffbare ytringer på den andre. Ytringer som ikke omfattes av loven, kan også ha negative konsekvenser for individer og samfunnet som helhet. For å få en god forståelse av hva som motiverer folk til å uttrykke seg hatefullt, hvordan det oppleves å motta hatefulle ytringer, og hvilke konsekvenser slike ytringer kan ha, er det tvilsomt om den juridiske definisjonen av hatefulle ytringer er tilstrekkelig.

Et eksempel på en utvidet definisjon av hatefulle ytringer har vært fremsatt av Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO). Et hovedargument er at det i et forebyggingsperspektiv er nødvendig å inkludere både lovlige og ulovlige hatytringer. Det vises til at også ytringer som ikke rammes av loven, kan ha negative konsekvenser, og at grenseoppgangen mellom lovlige og ulovlige ytringer er uklar. Med dette som utgangspunkt har LDO foreslått en videre definisjon av fenomenet:

Hatytringer er nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer som rammer individets eller en gruppes verdighet, anseelse og status i samfunnet ved hjelp av språklige og visuelle virkemidler som fremmer negative følelser, holdninger og oppfatninger basert på kjennetegn, som for eksempel etnisitet, religion, kjønn, nedsatt funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og alder (LDO 2015: 12).

2 Delrapport 3 (Wessel-Aas med flere 2016) viser imidlertid at ytringer som kan betegnes som hatefulle, men som ikke rettes mot de gruppene som straffeloven § 185 verner, likevel kan fanges opp av andre bestemmelser i straffeloven. Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) har dessuten bestilt en utredning av det strafferettslige diskrimineringsvernet, hvor det blant annet skal vurderes hvilke diskrimineringsgrunnlag som bør vernes i de ulike strafferettslige bestemmelsene, og hvorvidt sammenhengen mellom bestemmelsene i straffeloven og i diskrimineringslovgivningen er god nok. Kjetil Mujezinovic Larsen ved Senter for menneskerettigheter ved UiO har gjennomført utredningen, og den ble overlevert departementet 13. september 2016.

Denne definisjonen tar høyde for både *intensjonen* bak ytringen og *effektene* den kan ha på den eller de som rammes. I motsetning til i straffeloven er det ikke vilkår om forsett eller grov uaktsomhet eller om at ytringen er fremsatt i andres nærvær. Videre dekker definisjonen flere diskrimineringsgrunnlag enn straffeloven: Kjønn, kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og alder er eksplisitt nevnt.

Hatytringer, også de som ikke er straffbare, bygger gjerne på negative stereotypier, fordommer og stigmaer. Formålet er å markere forskjeller mellom grupper. Hatytringer er ikke nødvendigvis motivert av en sterk følelse av hat (Ask med flere 2016a; Erjavec og Kovačič 2012), men ytringene inneholder gjerne en ekskluderingsretorikk, og spiller på forestillinger om naturgitte hierarkier, ubegrunnet frykt og forakt for individer og grupper som anses som annerledes (LDO 2015; Nilsen 2014; Perry 2015).

I denne rapporten diskuterer vi forskning som omhandler straffbare og ikke-straffbare hatefulle ytringer, i tillegg til andre uønskede eller diskriminerende ytringer. Vi reserverer bruken av begrepet «hatefulle ytringer» til krenkende eller nedverdiggende ytringer som er knyttet til et diskrimineringsgrunnlag, i tråd med LDOs utvidede definisjon, og bruker ellers begreper fra forskningsbidragene vi refererer (for eksempel «negative kommentarer» og «trakassering»).

Tidligere forskning

Forskning på hatefulle ytringer er kjernen i denne rapporten. Forskningslitteraturen om hatefulle ytringer har i stor grad vært sentrert rundt normative spørsmål knyttet til spenningen mellom ytringsfriheten og vernet mot hatefulle ytringer. Denne litteraturen er preget av filosofiske, normative eller juridiske tilnærminger. Det er betydelig mindre empirisk forskning om hatefulle ytringer som fenomen, omfanget av det og hvordan det arter seg. Forskningen på hatefulle ytringer tangerer flere andre forskningsfelt, som for eksempel forskning på diskriminering, mobbing, trakassering, radikaliserings og vold, og hatkriminalitet. Vi vurderer det dit hen at forskningslitteraturen om hatkriminalitet, diskriminering og mobbing er de mest relevante feltene for problemstillingene i denne rapporten. Forskning på vold inngår som en del av både diskrimineringsforskningen og forskningen på hatkriminalitet. I denne rapporten vil vi derfor omtale relevant voldsforskning i både kapittel 2 og 3, men ikke som et eget avsnitt.

Forskning på hatkriminalitet

I den samfunnsvitenskapelige litteraturen defineres hatkriminalitet slik at det også omfatter hatefulle ytringer. Barbara Perry, som har vært toneangivende for hvordan begrepet hatkriminalitet forstås innenfor forskningsfeltet, definerer hatkriminalitet slik:

It involves acts of violence and intimidation, usually directed toward already stigmatized and marginalized groups. As such, it is a mechanism of power, intended to reaffirm the precarious hierarchies that characterize a given social order. It attempts to recreate simultaneously the threatened (real or imagined) hegemony of the perpetrator's group and the «appropriate» subordinate identity of the victim's group (Perry 2001 sitert i Perry 2015: 48).

Som det fremgår av denne definisjonen, omfatter hatkriminalitet både voldshandlinger og andre skremmende handlinger. Det vil si at ytringer også omfattes. Det finnes en relativt omfattende engelskspråklig forskningslitteratur som tar for seg hatkriminalitet. Store deler av denne forskningen omhandler USA, men det finnes en del britisk forskning og noen bidrag fra andre deler av Europa og verden ellers (se blant annet Hall med flere 2015). Av hensyn til rapportens omfang og avgrensning har vi ikke foretatt noen fullstendig gjennomgang av forskningen på hatkriminalitet, men en rekke bidrag fra forskningslitteraturen er likevel inkludert i kunnskapsgjennomgangen.

Forskning på diskriminering

Diskriminering er usaklig forskjellsbehandling på grunnlag av a) kjønn, b) etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion og livssyn, c) kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksuell orientering eller d) funksjonsnedsettelse (heretter omtalt som «diskrimineringsgrunnlagene»). Slik diskriminering er forbudt i henhold til lov om likestilling mellom kjønnene (likestillingsloven), lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (diskrimineringsloven), lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven) og lov om forbud mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (diskrimineringsloven om seksuell orientering).³

3 Arbeidsmiljøloven inneholder forbud mot diskriminering på grunn av alder (§ 13-1). I LDOs definisjon av hatefulle ytringer inkluderes også hatefulle ytringer på grunn av alder (LDO 2015: 12). I denne rapporten har vi imidlertid valgt å avgrense oss til en omtale av de diskrimineringsgrunnlagene som følger av de fire nevnte diskrimineringslovene. Dette på grunn av oppdragets omfang, og fordi forskning på hatefulle ytringer på grunn av alder synes å være bortimot fraværende (med unntak av noen få studier av hatkriminalitet, se for eksempel Crown Prosecution Service 2014).

Forskningen på diskriminering har et bredt nedslagsfelt. For det første omfatter den levekårsforskning som dokumenterer systematiske forskjeller i levekår mellom grupper, for eksempel mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen, mellom lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LHBT-personer)⁴ og befolkningen ellers, mellom menn og kvinner eller mellom personer med og uten funksjonsnedsettelse. Diskrimineringsforskningen omfatter blant annet forskning på hvem som er utsatt for vold, samt forskning på forskjellsbehandling i arbeidslivet, på boligmarkedet, i skole og utdanning og i møte med det offentlige tjenesteapparatet. I tillegg omfatter diskrimineringsforskningen undersøkelser som dokumenterer mobbing, trakassering, nedsettende bemerkninger, stereotype forestillinger og negative holdninger til individer eller grupper basert på diskrimineringsgrunnlagene.

Det er forskning på diskriminering i form av *diskriminerende ytringer* som er sentralt i denne sammenhengen. I tillegg er voldsforskningen relevant i den grad den ses i sammenheng med diskriminerende ytringer. Forekomsten av diskriminerende ytringer kan studeres 1) ved å spørre aktuelle individer (herunder både kvalitative og kvantitative undersøkelser) eller grupper eller 2) ved observasjon av konkrete skriftlige (eller muntlige) uttrykk for hat (for eksempel på internett-sider, skriftlige publikasjoner eller ved deltakende observasjon). Når det gjelder spørreundersøkelser, kan man velge å snakke med a) utsatte, b) utøvere eller c) personer som har observert at tredjeperson har blitt utsatt.

De fleste studiene av mobbing eller diskriminerende, krenkende eller nedsettende ytringer er primært opptatt av om respondenten selv har vært utsatt. Men det spørres også i noen tilfeller om personen selv har vært utøver eller har sett andre bli utsatt. I tillegg finnes det noen spørreundersøkelser hvor majoritetsbefolkningen er spurt om de har utført negative handlinger eller ytringer rettet mot minoritetsgrupper. I enkelte undersøkelser er det også spurt om hvorvidt man har erfart at andre fremsetter negative gruppekaraktistikker eller skjellsord mot en gruppe mennesker. Både forekomststudier av selvrapporterte diskrimineringserfaringer og holdningsundersøkelser er derfor relevante og omtales i denne rapporten. Begrensningen ved mange av disse undersøkelsene er imidlertid at de ikke sier noe om hva som er det konkrete innholdet i krenkelsene. Ettersom en hatefull ytring per definisjon må være rettet mot et bestemt diskrimineringsgrunnlag, er det derfor umulig å fastslå hvorvidt en

4 I tråd med Andersen med flere (2016) og Andersen og Malterud (2013) brukes her betegnelsen LHBT-person som en samlebetegnelse for lesbiske, homofile, bifile, transpersoner og andre som ikke identifiserer seg som hetero og/eller cis-person. Se Andersen med flere (2016: 11–16) for en drøfting av begrepsbruk.

krenkelse som rammer en bestemt gruppe individer, kvalifiserer til å være en hatefull ytring.

Forskning på mobbing

Det meste av mobbeforskningen omhandler mobbing mellom barn og unge i skolen, men det finnes også en del forskning på mobbing i arbeidslivet (se for eksempel Einarsen 2007; Glasø med flere 2007). En vanlig definisjon av mobbing er «fysiske eller sosiale negative handlinger som utføres gjentatte ganger over tid av en person eller flere sammen, og som rettes mot en som ikke kan forsvare seg i den aktuelle situasjonen» (NOU 2015: 2 side 32). Med utgangspunkt i denne definisjonen er mobbing og hatefulle ytringer relativt forskjellige fenomener. Mens mobbing inkluderer alle negative handlinger, herunder verbale, ikke-verbale og fysiske handlinger, er hatefulle ytringer begrenset til det verbale. Videre er mobbedefinisjonen knyttet til individer, mens definisjonen av hatefulle ytringer er knyttet til noen bestemte gruppetilhørigheter: Hatefulle ytringer er definert av at de virker truende og krenkende på offeret eller gruppen, mens mobbedefinisjonen tar utgangspunkt i om offeret evner å forsvare seg.

I boken *Hatprat* argumenterer imidlertid Ann Birgitta Nilsen (2014: 30-1) for at mobbing og hatretorikk er ganske like sjangere med mange av de samme språklige virkemidlene: Både mobbing og hatretorikk dreier seg om gjentakende krenkende handlinger i en asymmetrisk relasjon. Videre kan både mobbing og hatretorikk henvende seg til et bredere publikum som man ønsker å få med seg. Både mobbing og hatretorikk har det til felles at det skaper utrygghet, angst og frykt hos offeret. Den viktigste forskjellen mellom mobbing og hatretorikk består i at mobbeofferet er et enkeltindivid, mens hatretorikkens ofre er en gruppe mennesker. Hatretorikken er bygd på stereotypier og skaper derfor sosiale skillelinjer mellom «oss» og «dem». Dette kan også gjelde for mobbingen, men trenger ikke å være tilfelle for at en handling eller ytring skal kunne kategoriseres som mobbing (Nilsen 2014: 28–39).

En begrensning ved den eksisterende mobbeforskningen er at man i liten grad har vært opptatt av hvordan mobbing kan være knyttet til etnisitet, religion, kjønn, seksuell orientering og funksjonsevne (NOU 2015: 2 kapittel 7).⁵ De mobbestudiene som tar for seg i hvilken grad minoritetsgrupper er utsatt, er

5 Utdanningsdirektoratet har den siste tiden viet slik mobbing oppmerksomhet og bruker begrepet «identitetsbasert mobbing». Se <http://www.udir.no/laring-og-trivsel/laringsmiljo/mobbing-og-andre-krenkelser/identitetsbasert-mobbing/> Dette begrepet er imidlertid ikke benyttet i den offentlige utredningen om mobbing: *Å høre til*, NOU 2015: 2.

heller ikke uten videre egnet til å kaste lys over fenomenet hatefulle ytringer: Det fremgår ofte ikke hva som er innholdet i krenkelsen, altså om ytringen rammer på grunn av ett eller flere diskrimineringsgrunnlag, eller om det har et helt annet innhold. Innenfor mobbeforskningen har vi heller ikke funnet noen studier der mobbing knyttes eksplisitt til eller drøftes opp mot begrepet hatefulle ytringer. Begreper som derimot brukes – i tillegg til mobbing – er betegnelser som «krenkelse», «trakassering» og «diskriminering» (NOU 2015: 2 pkt. 1.8.3.).

Litteratursøk og datagrunnlag

Denne kunnskapsgjennomgangen er basert på foreliggende forskningslitteratur om hatefulle ytringer. Vi har gjort systematiske litteratursøk i de internasjonalt orienterte referansedatabasene under Web of Science og ProQuest, som inkluderer Social Sciences Citation Index, Sociological Abstracts og flere andre. Det er søkt i dansk og svensk samkatalog (DANBIB og LIBRIS) og i den norske artikkelindeksen NORART, foruten Oria (grensesnittet mot BIBSYS). Disse basene dekker de viktigste tidsskriftene for internasjonal samfunnsvitenskapelig publisering, foruten bøker og kapitler i bøker. De mest sentrale utgivelsene på norsk, dansk og svensk fanges også opp gjennom søkene i de nasjonale samkatalogene. De systematiske søkene inkluderer forskningslitteratur publisert mellom 2011 og 2016, i henhold til oppdragsgivers bestilling.

Utgangspunktet for søkene var begrepene «hatefulle ytringer», «hatprat», «hatytringer» og «hate speech». Da dette viste seg å gi begrensede resultater, valgte vi å også inkludere søkeordene «hate crime», «online hate» og «online extremism». Ettersom denne rapporten omhandler forholdet mellom hatefulle ytringer og diskriminering, forsøkte vi også å gjøre søk hvor referanse til spesifikke diskrimineringsgrunnlag inngikk (for eksempel hatytring + homofil og hate speech + disability). Disse mer kompliserte søkene gav svært mye støy og irrelevant litteratur. Vi valgte derfor å konsentrere oss om de opprinnelige søkene, som begrenset seg til hatytringer og tilgrensende fenomener. Men også i disse søkene viste det seg – etter en manuell gjennomgang – å være mye litteratur som ikke var direkte relevant for denne rapporten. Vi har håndtert utfordringene knyttet til de systematiske søkene ved å supplere de systematiske søkene med manuelle søk. Vi har for eksempel søkt i referanselistene fra relevante publikasjoner (såkalt snøballmetode), gjort stikkordssøk i Google og Google Scholar og foretatt konkrete forespørsler til nordiske fagfeller på aktuelle forskningsfelt.

Vi har også inkludert et bredere litteraturtilfang enn det som spesifikt omhandler hatefulle ytringer. For det første har vi inkludert en del av den nokså omfattende litteraturen om hatkriminalitet. For det andre har vi inkludert sentrale bidrag innenfor forskningen på mobbing og diskriminering. Voldsforskning inngår dessuten som en del av forskningen på hatkriminalitet og diskriminering, og er også omtalt i rapporten der det er relevant. Når det gjelder den svært omfattende litteraturen om henholdsvis mobbing, diskriminering, hatkriminalitet og vold, har vi ikke gjort systematiske litteratursøk. Her har vi begrenset oss til eksisterende kunnskapsgjennomganger, andre nøkkelbidrag og benyttet oss av snøballmetode. Dette fordi en fullstendig litteraturgjennomgang på disse områdene faller utenfor denne rapportens omfang og formål.

2 Diskriminering, mobbing og hat

I det forrige kapittelet begynte vi å drøfte på hvilken måte og i hvilken grad forskning på henholdsvis diskriminering og mobbing kan kaste lys over fenomenet hatefulle ytringer. I dette kapittelet vil vi gjøre en nærmere redegjørelse for denne koblingen. Vi har valgt å organisere kapittelet etter diskrimineringsgrunnlagene. Dette fordi de fleste forskningsarbeidene om henholdsvis diskriminering, mobbing og hatefulle ytringer omhandler hvert sitt diskrimineringsgrunnlag. I kapittel 4 – Kunnskapsstatus- og behov – vil vi imidlertid presentere noen forskningsbidrag som problematiserer en slik oppstykket tilnærming der hvert diskrimineringsgrunnlag behandles for seg.

Etnisitet, religion, hudfarge mv.

Institutt for samfunnsforskning gjennomgikk i 2015 forskning på diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. Rapporten omfatter forskning på diskriminering, herunder negative kommentarer, trusler og vold, på en rekke samfunnsområder, slik som arbeidslivet, på boligmarkedet, i skole og utdanning, i møte med det offentlige tjenesteapparatet og i offentligheten. Noe av litteraturen som gjennomgås i rapporten, omhandler diskriminerende eller trakasserende ytringer og kan derfor også være egnet til å kaste lys over fenomenet hatefulle ytringer. To overordnede konklusjoner i rapporten er av særlig interesse i denne sammenheng: For det første slås det fast at det er nødvendig med en betydelig forskningsinnsats når det gjelder hatprat og hatkriminalitet rettet mot minoritetsgrupper (Midtbøen og Lidén 2015). For det andre finnes det svært lite forskning som dokumenterer diskriminering av samer og nasjonale minoriteter i Norge i dag, ettersom det meste av den eksisterende forskningen tar for seg historisk urett. Vi vil i det følgende gjøre en overordnet drøfting av hvordan og i hvilken grad eksisterende studier av diskriminering og mobbing av etniske minoriteter kan være relevant for forståelsen av fenomenet hatefulle ytringer.

Når det gjelder den **samiske befolkningen**, finnes det begrenset med forskning som dokumenterer diskriminering generelt og diskriminerende ytringer og mobbing spesielt. Den mest relevante studien er en doktorgradsavhandling som omhandler forholdet mellom psykisk helse på den ene siden og etnisk diskrimi-

nering og mobbing på den andre (Hansen 2011). I denne undersøkelsen er respondentene bedt om å svare på a) hvorvidt de har opplevd diskriminering på grunn av etnisk bakgrunn, og b) hvorvidt de har opplevd mobbing. Spørsmålene om diskriminering inneholder ikke informasjon om hvorvidt det var snakk om diskriminerende handlinger, unnlatelser eller ytringer, og spørsmålet om mobbing inneholdt ikke informasjon om hvorvidt mobbingen var knyttet til etnisitet eller andre kjennetegn ved individet. Studien dokumenterer at den samiske befolkningen er mer utsatt for diskriminering og mobbing enn befolkningen ellers. Dette tyder på at mobbing og diskriminering har sammenheng med etnisk bakgrunn, uten at man dermed kan slå fast at innholdet i mobbingen nødvendigvis handler om etnisitet.

Ifølge kunnskapsgjennomgangen *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge* (Midtbøen og Lidén 2015) finnes det så å si ikke forskning som belyser diskriminering av **kvener, skogfinner** eller **tater/romani-folket** i Norge i dag. Følgelig finnes det heller så godt som ingen forskning som kan si noe om forekomsten av diskriminerende eller trakasserende ytringer. Det eneste er Hansens (2011) studie av mobbing og diskriminering av samer, som også omfatter kvener. Her fremgår det at kvener rapporterer om en høyere forekomst av mobbing enn befolkningen ellers.

Det finnes ingen studier av mobbing, trakassering eller hat rettet mot den **norske rombefolkningen** (Midtbøen og Lidén 2015: 49–59). Skal man kunne si noe om forekomst eller karakteren av hatefulle ytringer mot disse etniske minoritetsgruppene, må det altså settes i gang ny forskning. Det finnes imidlertid studier som dokumenterer krenkelser, trakassering og diskriminering av **tilreisende rom** (se for eksempel Djuve med flere 2015). Holocaust-senterets rapport om antisemittisme i Norge inneholder dessuten holdningsdata om andre minoritetsgrupper, og den dokumenterer at majoritetsbefolkningen har høy grad av negative holdninger til romfolk (Hoffmann med flere 2012). Det finnes også noen forskningsbidrag som omhandler hatkriminalitet, herunder hatefulle ytringer og vold, mot rom, sigøynere og reisende i Europa (James 2015).

Når det gjelder **jøder** i Norge, er det gjort en undersøkelse av antisemittiske holdninger i befolkningen (Hoffmann med flere 2012), og en kvalitativ studie av erfaringer med antisemittisme blant jøder i dag (Døving med flere 2014). I tillegg har utdanningsetaten i Oslo fått utført en undersøkelse av rasisme og

antisemittisme blant elever i ungdomsskolen (Perduco 2011).⁶ I Holocaust-senterets holdningsundersøkelse sier halvparten av respondentene at de har erfart at «jøde» har blitt brukt som skjellsord. Når religiøs tilhørighet brukes som skjellsord vil det være nærliggende å se dette som en form for hatefull ytring eller hatretorikk.

Når det gjelder **innvandrerbefolkningen**, finnes det langt mer forskning om etnisk diskriminering på ulike samfunnsområder (Midtbøen og Lidén 2015). Men det ser likevel ut til å være relativt lite forskning som sier noe om mobbing, trakassering og krenkende eller hatefulle ytringer som sådan. De bidragene som omtales i kunnskapsgjennomgangen (Midtbøen og Lidén 2015), og som handler om nettopp dette, er:

- *Ung i Oslo*. Undersøkelsen dokumenterer at elever med innvandrerbakgrunn opplever mangel på aksept og trusler/angrep på grunn av innvandrerbakgrunn (Øia og Vestel 2007). Data fra en senere Ung i Oslo-undersøkelse (Andersen og Bakken 2015) viser imidlertid at det ikke er noen tydelige forskjeller mellom elever med og uten innvandrerbakgrunn i spørsmålet om de er utsatt for mobbing, trusler og vold.
- En sammenliknende nordisk studie viser at i overkant av 30 prosent av foreldrene med innvandrerbakgrunn oppgir at barna har vært utsatt for mobbing. Tilsvarende tall for majoritetsforeldre er 17 prosent. Men undersøkelsen sier ingenting om hva som var grunnlaget for mobbingen (Bjereld med flere 2015).
- Statistikk fra Oslo politidistrikt viser at det i 2012 var 22 anmeldelser av hatkriminalitet som gjaldt etnisitet og 6 som gjaldt religion. Halvparten av hatmotiverte lovbrudd gjelder vold (Oslo politidistrikt 2013). Men det er viktig å være klar over at anmeldelsesstatistikk er lite egnet til å si noe om et fenomenets utbredelse (Midtbøen og Lidén 2015: 78). Anmeldelsesstatistikken diskuteres nærmere i delrapport 1 (Nadim og Fladmoe 2016).
- Flere undersøkelser i skolen peker på at skolen og lærerne ikke griper inn i forbindelse med rasisme (Harlap og Riese 2014; Svendsen 2014).

6 I Holocaust-senterets rapport om antisemittiske holdninger refereres en rekke europeiske studier som har undersøkt antisemittiske holdninger, ytringer eller antisemittiske manifestasjoner i form av demonstrasjoner eller vold. De fleste av disse studiene faller utenfor oppdraget i denne rapporten, fordi de er publisert før 2011.

- I prosjektet *Status for ytringsfriheten* viste en spørreundersøkelse blant personer med innvandrerbakgrunn fra Øst-Europa, Asia og Afrika at disse oftere enn majoritetsbefolkningen hadde opplevd å få negative kommentarer på nettet som rettet seg mot nasjonalitet, religion, etnisitet og hudfarge (Staksrud med flere 2014). For en ytterligere diskusjon av forekomsten av hatefulle ytringer på nett, vises det til delrapport 1 (Nadim og Fladmoe 2016).

Forskning på forekomsten av krenkelser og mobbing av barn og unge med innvandrerbakgrunn gjennomgås i NOU 2015: 2 *Å høre til* (punkt 7.4.3). Det er også utarbeidet en kunnskapsstatus om etnisk diskriminering blant barn og unge (Seeberg 2011). En god del av studiene som er gjennomgått i kunnskapsstatusen, inneholder informasjon om verbale krenkelser, skjellsord og mobbing. I de kvantitative studiene er gjerne spørsmålene stilt generelt, der man besvare på om man har opplevd diskriminering. I de kvalitative undersøkelsene gis det informasjon om hvilke typer skjellsord det er snakk om, hva som er innholdet i mobbingen, og hvordan det oppleves av dem som utsettes for den (Seeberg 2011).

I Danmark er det gjort en kartlegging av hatkriminalitet, herunder både vold og verbal sjikane, som omfatter alle diskrimineringsgrunnlag. Det fremgår at om lag dobbelt så mange blant respondentene med innvandrerbakgrunn rapporterer om hatkriminalitet, sammenliknet med majoritetsbefolkningen. Den vanligste formen for hatkriminalitet er verbal sjikane (COWI 2015). En svensk rapport skrevet på oppdrag fra Diskrimineringsombudsmannen gjennomgår forskning på islamofobi og diskriminering av muslimer i Sverige, herunder fordommer og hatkriminalitet. I rapporten slås det fast at det er gjort lite forskning på islamofobi i Sverige, men at eksisterende forskning blant annet viser følgende: Det er en tydelig motvilje mot muslimer i den svenske befolkningen, og muslimer er den gruppen som rammes hardest av strukturell diskriminering (Oxford Research 2013).

Det finnes en omfattende engelskspråklig litteratur om hatkriminalitet på grunn av etnisitet, religion og ikke minst rase. The International Network for Hate Studies har valgt å systematisere eksisterende litteratur etter kategoriene «racist hate crime», «islamophobic hate crime», «hate crime and refugees», «gypsies/roma/travellers and hate crime», «antisemitic hate crime» og «anti-religious hate crime». ⁷ Videre finnes det også en del litteratur om mobbing og nettmobbing på grunn av etnisitet, religion og rase. Denne litteraturen viser at personer med etnisk minoritetsbakgrunn er mer utsatt, men få av studiene presiserer hvorvidt de negative kommentarene retter seg direkte mot etnisitet.

⁷ Se <http://www.internationalhatestudies.com/topic/anti-religious-hate-crime/>

Kjønn

Som vi har bemerket i innledningskapittelet, er ikke kjønn omfattet av straffelovens bestemmelser om hatefulle ytringer. Det vil si at kvinner og menn (og transpersoner, som omtales i neste avsnitt) som grupper ikke har et straffereettslig vern mot hatefulle ytringer i norsk rett.⁸ Hvorvidt kjønn bør inkluderes eller ikke, har vært et omdiskutert tema i den engelskspråklige forskningen på hatkriminalitet (Mason 2015: 63–5). I dette avsnittet ser vi på sammenhengene mellom likestillings- og diskrimineringsforskningen på den ene siden og forskningen på hatefulle ytringer på den andre.

Norsk likestillingsforskning har tradisjonelt fokusert på kvinners deltakelse og vilkår innenfor utdanning, arbeidsliv, politikk, næringsliv og ledelse. I tillegg har vold i nære relasjoner som et likestillingsspørsmål blitt viet mye oppmerksomhet (NOU 2012: 15). Kjønnsdiskriminering i form av sexistisk, misogynistisk, fordomsfull og kjønnsstereotyp språkbruk har ikke stått sentralt i likestillingsforskning og -politikk. Innenfor den humanistiske kjønnsforskningen er imidlertid analyser av kjønn og språk helt sentralt. Arbeidene til Judith Butler (1993, 1997, 2006, 2011) er nøkkelreferanser i mye norsk og internasjonal forskning på den språklige konstruksjonen av kjønn og kjønnsstereotyper.

I norsk sammenheng er det gjort få omfangsundersøkelser av kjønnsbasert trakassering (Helseth 2007; NOU 2012: 15 ; NOU 2015: 2). Eksisterende omfangsundersøkelser handler gjerne om seksuell trakassering (Bendixen og Kennair 2008, 2014; Fasting 2011; SSB 2010) – som kan ta form av verbale, ikke-verbale og fysiske former for trakassering, eller som omhandler mobbing mer generelt (SSB 2010; Wendelborg med flere 2014). Dermed er det med utgangspunkt i eksisterende undersøkelser vanskelig å si noe om forekomsten av trakasserende, nedverdiggende eller truende språkbruk som rammer på grunn av kjønn.

Forskningen på kjønnsbasert vold og vold mot kvinner – som utgjør en viktig del av likestillings- og diskrimineringsforskningen – har i liten grad vært koplet til diskursen om hatkriminalitet. Man har forsket på den volden som jenter og kvinner utsettes for – i all hovedsak fra menn og ofte fra menn man har en relasjon til –, og brukt begreper som «menns vold mot kvinner», «kjønnsbasert vold», «seksualisert vold», «vold i nære relasjoner» og «partnervold» (Eggebø 2007; Haaland med flere 2005; NOU 2003:31 ; NOU 2012: 15 ; Pape og Stefansen 2006; Thoresen og Hjemdal 2014).

8 Kjønn inngår imidlertid i noen andre lands lovforbud mot *hatkriminalitet*, for eksempel Canada og noen stater i USA.

Den senere tiden har det vært rettet en del oppmerksomhet mot i hvilket omfang kvinner utsettes for kjønnsbaserte trusler, hets og trakassering på internett, og hvilke konsekvenser dette har for ytringsfriheten. I denne sammenhengen har betegnelser som netthets, hat, kvinnehat og hat mot kvinner blitt tatt i bruk (Eggebø med flere 2016). Forskningen her er fremdeles relativt begrenset, men noen bidrag kaster lys over hvordan kvinner – så vel som andre grupper – utsettes for digitale krenkelser på grunn av gruppetilhørigheten (Als Research 2015; Ask og Svendsen 2014; Ask med flere 2016b; Eggebø med flere 2016; Enjolras med flere 2014; Espeli 2014; Hagen 2015; Staksrud med flere 2014). En dansk undersøkelse om hatkriminalitet – som inkluderer alle diskrimineringsgrunnlag – dokumenterer at hatefulle ytringer på grunn av kjønn er den klart vanligste formen (COWI 2015).

Det finnes en del engelskspråklige forskningsbidrag, primært amerikanske, som handler om hatkriminalitet på grunn av kjønn (Anitha 2011; Campo-Engelstein 2016; Gill og Mason-Bish 2013; Maher med flere 2015; Mason-Bish 2014; McPhail og DiNitto 2005; Pendo 1994).⁹ Det prinsipielle argumentet som fremsettes, er at de formene for vold og hat som rammer kvinner på grunn av kjønn, er egnet til å skape frykt for og fremme hat mot ikke bare offeret, men kvinner som gruppe. Ettersom dette er sentrale elementer i definisjoner av hva som utgjør hatkriminalitet, argumenterer flere for at kjønnsbasert vold og hat bør anerkjennes som nettopp en form for hatkriminalitet (Campo-Engelstein 2016; Jenness 2003; Maher med flere 2015; McPhail 2002). Bakgrunnen for at kjønn i mange sammenhenger ikke er tatt med i hatkriminalitetslovgivning, synes å være knyttet til at kvinner ikke utgjør noen tallmessig minoritet, og at de derfor ikke anses å være en spesielt sårbar minoritetsgruppe.

Seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk

Det strafferettslige vernet mot hatefulle ytringer omfatter «homofil orientering». Bifil antas å være omfattet, men kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og andre seksuelle orienteringer omfattes ikke (se delrapport 3, Wessel-Aas med flere 2016). Lesbiske, homofile og bifile har derfor et strafferettslig vern mot hatefulle ytringer, men tilsvarende vern finnes ikke for transpersoner. Eksisterende lovforarbeider gir ingen spesifikk begrunnelse for hvorfor kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet ikke er tatt med i straffelovens § 185 (se delrapport 3, Wessel-Aas med flere 2016).

⁹ For en oversikt over publikasjoner vedrørende «gender-based hate crime», se <http://www.internationalhatestudies.com/topic/gender-based-hate-crime/>

Den norske forskningen på LHBT-personer handler, i likhet med annen diskrimineringsforskning, hovedsakelig om levekår, livskvalitet og muligheter til samfunnsdeltakelse på like vilkår. Det finnes ingen norske studier som spesielt undersøker hatkriminalitet generelt eller hatefulle ytringer spesielt rettet mot LHBT-personer. Det som derimot finnes, er undersøkelser av i hvilken grad LHBT-personer er utsatt for diskriminering, mobbing, trakassering og vold, samt befolkningens holdninger til personer i denne gruppen (se blant annet Andersen med flere 2016; Andersen og Malterud 2013; Roland og Auestad 2009; Slåtten med flere 2015; Slåtten 2016).

Rapporten *Seksuell orientering og levekår* (Andersen og Malterud 2013) er en representativ undersøkelse som inneholder et bredt spekter av spørsmål som er egnet til å kaste lys over erfaringer med trakassering, diskriminering, negative kommentarer og holdninger, og vold (Andersen og Malterud 2013). Blant annet fremgår det at mellom 15 prosent (bifile kvinner) og 36 prosent (homofile menn) av respondentene har opplevd negative kommentarer eller negativ oppførsel på arbeidsplassen fordi de er lesbiske, homofile eller bifile (Andersen og Malterud 2013: 92–96). Av holdningsundersøkelsen fremgår det blant annet at nesten halvparten av mennene i undersøkelsen bekrefter å ha fortalt vitser om homofile menn (Andersen og Malterud 2013: 140). Når det gjelder voldserfaringer, viser undersøkelsen at det ikke er signifikante forskjeller mellom henholdsvis heterofile og homofile menn og kvinner, men at en vesentlig andel av voldsutsatte homofile og bifile menn mente overgrepene hadde sammenheng med seksuell orientering (Andersen og Malterud 2013: 100–103). Transpersoner inngår ikke i denne levekårsundersøkelsen, men av rapporten *Alskens folk* (Ros med flere 2013) fremgår det at transpersoner er svært utsatte for vold, trakassering og diskriminering på grunn av sin kjønnsidentitet.

Både norsk og internasjonal forskning tyder på at homofile, lesbiske og bifile elever opplever mer mobbing enn heterofile elever (Lillejord med flere 2014: 6–7). Av rapporten *Seksuell orientering og mobbing* (Roland og Auestad 2009) fremgår det at ikke-heterofile ungdommer rapporterer om mer mobbing enn heterofile. Homofile gutter er særlig utsatt. I rapporten har man også undersøkt omfanget av mobbing som spesifikt handler om seksuell orientering, og det fremgår at få jenter, men en svært høy andel av bifile av begge kjønn (24 prosent) og homofile gutter (42 prosent) opplever slik mobbing (Roland og Auestad 2009: 38). Hilde Slåtten med flere (2015) finner også at homofile gutter i større grad enn lesbiske jenter opplever homorelaterte skjellsord (Slåtten med flere 2015).

Disse undersøkelsene viser at levekårsforskningen så vel som mobbeforskningen kan bidra til å kaste lys over forekomsten av nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer som rammer LHBT-personer. Men det er verdt å merke seg at hatefulle ytringer ikke ser ut til å være et begrep som benyttes i denne forskningen. Snarere brukes begreper som trakassering, mobbing, negative kommentarer og vold. Trakassering, mobbing og negative kommentarer vil kunne omfatte alvorlig krenkende ytringer, men som det fremgår av Slåtten med flere (2015), kan det også være snakk om homorelaterte negative kommentarer og ordbruk som ikke nødvendigvis oppleves som skadelig eller krenkende.

Når det gjelder forskning som spesifikt omhandler hatefulle ytringer og hatkriminalitet, er det som tidligere nevnt gjort få norske undersøkelser. Det kan nevnes at prosjektet *Status for ytringsfriheten* viser at 3–4 prosent av dem som hadde fått ubehagelige eller nedlatende kommentarer etter å ha ytret seg offentlig, hadde fått dette på grunnlag av seksuell orientering (Staksrud med flere 2014). En dansk undersøkelse av hatkriminalitet – herunder både verbal sjikane og vold – viser at 4 prosent av de som rapporterer at de er utsatt for hatkriminalitet, sier at det er på grunn av seksuell orientering. 4 prosent sier det er på grunn av kjønnsidentitet (COWI 2015).

Det finnes en del engelskspråklig forskning på hatkriminalitet mot LHBT-personer (se blant annet Bell og Perry 2015; Browne med flere 2011; Hatzenbuehler med flere 2015; Hein og Scharer 2013; Mason-Bish 2014; Meyer 2014; Moran 2015; Nadal med flere 2011; Stakić og Universitetet i Tromsø 2011; Woods og Herman 2015; Zingo 1998).¹⁰ I noen av studiene er verbal hatkriminalitet spesifikt inkludert i definisjon og empiri, mens det i andre studier fremstår som uklart hvorvidt det handler utelukkende om vold eller også om verbal hatkriminalitet. Hovedbildet i denne forskningen er at LHBT-personer utsettes for hatkriminalitet i betydelig grad (Moran 2015: 272–275).

Nedsatt funksjonsevne

Forskning på hatkriminalitet rettet mot personer med nedsatt funksjonsevne er et svært nytt forskningsfelt med relativt lite eksisterende forskning (Emerson 2014). Det finnes foreløpig ingen norske studier som omhandler hatkriminalitet eller hatefulle ytringer mot denne gruppen. Barne-, ungdoms- og familie-direktoratet har imidlertid bestilt en studie av hatefulle ytringer rettet mot

¹⁰ For en oversikt over engelskspråklig litteratur om hatkriminalitet rettet mot lhbt-personer, se <http://www.internationalhatestudies.com/topic/anti-lgbt-hate-crime/>

personer med nedsatt funksjonsevne. Oppdraget er gjennomført av Nordlandsforskning og NTNU Samfunnsforskning, og rapporten publiseres høsten 2016 (Olsen med flere 2016). Det er også nylig publisert en masteroppgave om barrierer for å registrere hatkriminalitet mot personer med nedsatt funksjonsevne (Digranes 2016).

Det finnes en del norske studier som dokumenterer levekår for personer med nedsatt funksjonsevne (Finnvold 2013; Grøvdal 2013; Hansen og Hauland 2012; Hauland 2011; Molden med flere 2009; Ramm og Otnes 2013; Svalund og Hansen 2013), men erfaringer med trakassering, mobbing og hatkriminalitet synes i liten grad å være inkludert i denne forskningen. Rapporten *Personer med nedsatt funksjonsevne. Indikatorer for levekår og likestilling* viser at 10 prosent av personer med nedsatt funksjonsevne har vært utsatt for vold og trusler, mot 5 prosent av befolkningen ellers (Ramm og Otnes 2013: 17). Men det fremgår ikke av rapporten om disse personene ble utsatt for vold fordi de hadde nedsatt funksjonsevne. Videre oppgir 8 prosent av respondentene at de har vært utsatt for diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (Ramm og Otnes 2013: 17). I rapporten *Langt igjen? Levekår og sosial inkludering hos menneske med fysiske funksjonsnedsetjingar* (Finnvold 2013) fremgår det at nesten hver tredje forelder har opplevd at barnet deres har blitt mobbet på grunn av nedsatt funksjonsevne.

I den engelskspråklige forskningen på hatkriminalitet mot personer med nedsatt funksjonsevne inngår gjerne både hatefulle ytringer og hatvold (se for eksempel Emerson 2014; Emerson og Roulstone 2014; Hamilton og Trickett 2015; Sin 2015; Vincent med flere 2009). Utfordringen i denne sammenhengen er at de konkrete spørsmålene i studiene ikke alltid skiller mellom hatkriminalitet i form av verbal sjikane og hatkriminalitet i form av fysisk vold. En britisk studie av hatkriminalitet rettet mot personer med nedsatt funksjonsevne dokumenterer at personer med nedsatt funksjonsevne er signifikant mer utsatt for voldskriminalitet og hatkriminalitet enn befolkningen ellers (Emerson og Roulstone 2014).

Oppsummering

I dette kapittelet har vi gjort rede for forskning på diskriminering¹¹, mobbing og hatkriminalitet og diskutert på hvilken måte og i hvilken grad denne forskningen kan bidra til å kaste lys over art og omfang av hatkriminalitet. Forskning på vold inngår dessuten som en del av både diskrimineringsforskningen og forskningen på hatkriminalitet, og er derfor også omtalt i dette kapittelet. Det finnes noe diskrimineringsforskning og mobbeforskning som omhandler diskriminerende ytringer rettet mot minoritetsgrupper. Denne avdekker at minoritetsgrupper ofte er mer utsatt for negative og krenkende ytringer enn befolkningen ellers. En begrensning ved mye av den kvantitative forskningen på dette feltet er at det ikke er spurt om selve innholdet i krenkelsen. Dermed kan man ikke avgjøre om krenkelsen er rettet mot et diskrimineringsgrunnlag, noe som er en forutsetning for at krenkelsen er å anse som en hateful full ytring.

Den internasjonale forskningslitteraturen om hatkriminalitet er også relevant for å kaste lys over art og omfang av hatefulle ytringer. Dette fordi hatkriminalitet gjerne defineres slik at også ytringer er inkludert. En begrensning ved en del av denne litteraturen er imidlertid at det ikke alltid skilles mellom ytringer på den ene siden og voldskriminalitet på den andre siden når de konkrete resultatene presenteres og diskuteres.

En annen begrensning ved den gjennomgåtte litteraturen er at den stort sett tar for seg ett og ett diskrimineringsgrunnlag. Diskrimineringsforskningen er dessuten i hovedsak oppdelt i ulike forskningsfelt, delt inn etter hvilket diskrimineringsgrunnlag man undersøker. På noen grunnlag (for eksempel innvandrerbefolkningen og likestilling mellom menn og kvinner) finnes det betydelig mer forskning enn på andre (for eksempel nedsatt funksjonsevne). Det samme gjelder for forskningen på hatkriminalitet. Vi kommer tilbake til dette i vurdering av kunnskapsstatusen på feltet.

11 Når kjønn diskuteres, omtales det gjerne som likestillingsforskning. Når det gjelder LHBT-personer og personer med nedsatt funksjonsevne, er det mer vanlig å bruke begrepet «leveårskforskning». Diskrimineringsforskning er mest brukt som begrep i forskningen på innvandrerbefolkningen og personer med etnisk minoritetsbakgrunn.

3 Konsekvenser av hatefulle ytringer

I dette kapittelet omtaler vi forskning på konsekvenser av hatefulle ytringer. Selv om hatefulle ytringer står i sentrum, drar vi også veksler på studier om hatkriminalitet generelt, samt forskning på konsekvensene av mobbing, diskriminering og vold. Dette fordi hatefulle ytringer i begrenset grad behandles separat fra andre typer hatkriminalitet i litteraturen som er gjennomgått her. Det skrives ofte inn mer eller mindre eksplisitt som en del av hatkriminalitet, enten som noe som skjer i direkte sammenheng med for eksempel hatmotivert vold, eller som ytringer.

Vi har valgt å dele inn konsekvensdiskusjonen på individ-, gruppe- og samfunnsnivå. Vi avgrensner oss til å diskutere hvilke konsekvenser hatefulle ytringer får for individer og grupper som utsettes for dem; vi diskuterer ikke de juridiske konsekvensene ytringene får for de som ytrer dem. Når det gjelder de samfunnsmessige konsekvensene knyttet til grenseoppgangen mellom ytringsfrihet på den ene siden og vernet mot hatefulle ytringer på den andre, vises det til delrapport 3 (Wessel-Aas med flere 2016).

Konsekvenser på individnivå

Det å bli utsatt for hatkriminalitet, inkludert hatefulle ytringer, samt mobbing, diskriminering og vold, kan være potensielt svært alvorlig for den som rammes (se for eksempel Eggebø med flere 2016; Hagen 2015; Hall med flere 2015; Hamilton og Trickett 2015; LDO 2015; Moran 2015). En hateful full ytring – altså en ytring basert på en fordom knyttet til en gruppe (Walters 2010: 315) – kan ha større effekt enn ytringer som ikke er hat-baserte (Iganski og Lagou 2015). En hateful full ytring kan oppleves som et eksistensielt angrep på ens verdighet, og den kan ha potensielt langvarige psykologiske konsekvenser for offeret (Bell og Perry 2015; Browne med flere 2011; Clements med flere 2006; Herek med flere 1997; Szymanski 2005). Barbara Perry, som trekker på store empiriske undersøkelser fra USA, viser at å systematisk utsettes for ubehagelige eller nedsettende kommentarer eller hatytringer kan bidra til selvforakt (Perry 2015: 52).

Noen av de psykologiske senvirkningene av hatkriminalitet kan være depresjon, angst, manglende selvsikkerhet, dårlig selvfølelse, sinne, søvnproblemer,

konsentrasjonsproblemer og en generell følelse av utrygghet (Funnell 2015; Iganski og Lagou 2015: 1698–1699; Perry 2015: 52; Perry og Alvi 2012). Dette sammenfaller med forskning på konsekvenser av mobbing og vold, som har dokumentert at de som rammes, kan få fysiske og psykiske helseplager (se for eksempel Feinstein med flere 2014; Haaland med flere 2005; Hopkins med flere 2013; Johnson 1995; Johnson og Leone 2005; NOU 2015: 2 ; Patton med flere 2014; Perry 2015; Sjørød med flere 2015; Thoresen og Hjemdal 2014).

Å utsettes for ubehagelige eller nedlatende kommentarer, trusler og vold i forbindelse med å ha ytret seg i offentligheten kan føre til tilbaketrekning fra offentlig debatt, ifølge *Status for ytringsfriheten* (Enjolras med flere 2014). Undersøkelsen viser at minoritetsetniske og etnisk norske omtrent like ofte opplevde å få negative kommentarer. Samtidig var kommentarene oftere knyttet til identitetsmarkører slik som religion og etnisk bakgrunn for de minoritetsetniske (Enjolras med flere 2014; Midtbøen og Steen-Johnsen 2016; Nadim og Fladmoe 2016). De som rapporterte å ha opplevd ubehagelige eller nedlatende kommentarer, ble spurt om de vil være mer forsiktige med å si sine meninger offentlig i fremtiden. Blant majoritetsbefolkningen oppgir om lag én av fem at opplevelsen med ubehagelige eller nedlatende kommentarer vil gjøre dem mer forsiktige, mens mer enn en tredjedel blant minoritetene svarer det samme (Staksrud med flere 2014: 44).

Negative erfaringer ser altså i større grad ut til å bidra til å forstumme minoriteter. Staksrud med flere (2014) setter dette i sammenheng med at minoriteter oftere opplever å få negative kommentarer knyttet til usaklige forhold som religiøs og etnisk bakgrunn. Minoritetsetniske opplever altså ikke mer negative kommentarer enn befolkningen ellers, men de negative kommentarene er av en annen karakter. Også annen forskning viser at hatefulle ytringer rammer hardere enn andre typer nedsettende kommentarer (Iganski og Lagou 2015). I tillegg kan diskriminering bidra til en manglende følelse av tilhørighet, og dermed manglende motivasjon for deltagelse i et fellesskap hvor man føler seg diskriminert (Bangstad 2013; Perry 2015). For den som rammes, kan nedlatende, nedsettende eller hatefulle kommentarer ha en kumulativ effekt som gjør at vedkommende lar være å delta i offentlig debatt.

Det er ikke nødvendigvis bare hatefulle ytringer og hatmotivert vold som utgjør et problem på individnivå. Også ytringer som ikke kan defineres som hatefulle, men som inngår som en del av en langvarig opplevelse av mobbing eller diskriminering, kan oppleves svært problematisk på individnivå (Bell og Perry 2015; Eggebø med flere 2016). Hverdagshendelser som isolert sett er små, mer og mindre systematisk forskjellsbehandling og det å tilhøre en ofte

diskriminert gruppe kan føre til den typen psykisk stress som gjerne omtales som minoritetsstress (Nadal med flere 2011). Minoritetsstress innebærer «den tilleggsbelastningen individer fra stigmatiserte sosiale kategorier utsettes for på grunn av sin minoritetsposisjon» (Bjorkman 2012: 10).

I tillegg kan tydeligere former for hatytringer, for eksempel i form av islamofobe ytringer, påvirke mye bredere enn den eller de som er direkte mottaker. Internasjonal forskning viser at islamofobi påvirker muslimers helse negativt, også helsen til personer som ikke har opplevd direkte diskriminering (Kunst med flere 2012). Konsekvensene av hatytringer bør dermed ses i sammenheng med den belastningen minoritetsstress utgjør på individnivå.

Det hevdes gjerne at hatkriminalitet, herunder både hatmotivert vold og hatefulle ytringer, har større individuelt skadepotensial enn tilsvarende kriminalitet som ikke er hatmotivert (Iganski og Lagou 2015). Personer som opplever hatytringer som en del av flere former for hatkriminalitet, kan være mer utsatt for negative senvirkninger enn ofre for kriminalitet som ikke er hatrelatert. En britisk studie viser at ofre for rasistisk motivert kriminalitet (inkludert hatytringer) hadde høyere sannsynlighet for å bli emosjonelt påvirket i etterkant enn ofre for tilsvarende ikke-hatmotivert kriminalitet. Det var dessuten dobbelt så sannsynlig at de oppgav å være «svært påvirket» av hendelsen (Iganski og Lagou 2015: 1704).

Hvem som fremsetter hatytringer, og i hvilken situasjon, har betydning for hvilke konsekvenser ytringen får. Mindre grove ytringer fra tilfeldige forbi-passerende kan i noen tilfeller passere som en del av det å tilhøre en minoritet, for eksempel å være LHBT-person (Browne med flere 2011). Det å bli kalt homoskjellsord av folk man ikke kjenner, har større negativ effekt enn dersom en venn fremsetter tilsvarende skjellsord (Slåtten med flere 2015). En britisk etnografisk studie blant ofre for rasistisk hatkriminalitet, inkludert hatefulle ytringer, viser at det å utsettes for hatkriminalitet fra noen i nærmiljøet kunne ha store personlige konsekvenser for ofrene. Mange endte med å isolere seg fra lokalsamfunnet eller i ytterste konsekvens flytte derfra (Funnell 2015, se også Perry 2015). Effekten av krenkende ytringer og hatytringer ser dermed ut til å avhenge både av alvorlighetsgrad og av kontekst og livssituasjon hos ofre.

Noen forskningsbidrag peker på at ofre for hatkriminalitet som velger å anmelde, kan oppleve møtet med rettssystemet som belastende. Et eksempel er hvordan ofre som utsettes for hatefulle ytringer på grunn av for eksempel seksuell orientering og hudfarge, kan føle seg tvunget til å gradere hatefulle ytringer opp mot diskrimineringsgrunnlagene på en måte som oppleves reduksjonistisk, ettersom man må «velge» et diskrimineringsgrunnlag

(Mason-Bish 2014). På denne måten kan opplevelsen av å bli krenket reproduseres i møte med rettsvesenet.

Konsekvenser på gruppenivå

Hatefulle ytringer kan rettes direkte mot individer, men det kan også ramme grupper både direkte og indirekte. En hatytring kan rettes mot en person med et aktivt ønske om å sende en beskjed til en større gruppe (Bell og Perry 2015; Kunst med flere 2012; Perry 2015). Nettopp dette danner grunnlaget for å forstå hatytringer som forskjellige fra andre typer negative ytringer. Forutsetningen for hatytringer er dermed at de rammer bredere enn enkeltpersonene som rammes. Konsekvensene av ytringer og annen hatkriminalitet kan føles på kroppen av andre gruppedlemmer.

I en utsatt gruppe trenger det ikke nødvendigvis være et tydelig skille mellom konsekvensene av direkte opplevde hatytringer og kunnskap om andre gruppedlemmers erfaringer med hatytringer (Bell og Perry 2015; Gelber og McNamara 2016: 327; Perry og Alvi 2012). Medlemmer i en gruppe kan ha kunnskap om krenkelser og potensialet for krenkelser, og dermed også ha frykt for disse (Perry 2015). Hatytringer kan slik fungere på gruppenivå som en form for symbolsk vold, som indirekte rammer flere enn dem ytringen rettes direkte mot, for eksempel ved at gruppen kjenner til konkrete ytringer eller vold som rammer en representant for gruppen.

På den ene siden kan altså tilhørighet til en gruppe føre til at man er mer utsatt for diskriminering, vold og hatefulle ytringer. Men på den andre siden kan gruppefellesskapet også generere felles mestringsstrategier for å håndtere hatefulle ytringer (Bals med flere 2010; Perry 2015; Perry og Alvi 2012). Bals, Turi, Skre og Kvernmo viser hvordan samisk ungdom som snakket samisk, og som hadde en sterkere forankret samisk identitet, hadde mindre symptomer på minoritetsstress enn samisk ungdom uten språkkunnskaper (Bals med flere 2010). Minoritetsstress kan dermed håndteres bedre i et fellesskap med en tydelig artikulert identitet. Denne identiteten kan for eksempel komme til uttrykk gjennom språkkompetanse, og gruppetilhørigheten kan altså virke positivt på enkeltpersoners evne til å håndtere hatefulle ytringer.

Forskjellige personer i en gruppe kan påvirkes veldig ulikt av samme type hatytring, på samme måte som forskjellige grupper kan påvirkes ulikt. Det kan dermed være viktig å undersøke hva hatytringer *gjør*, så vel som hva de *er* (Browne med flere 2011). Grupper kan kollektivt skape et rom for kunnskap

om – og håndtering av – hatytringer og andre former for hatkriminalitet, men for å opprettholde selvfølelsen kan de også utvikle strategier som handler om å ignorere mindre alvorlige tilfeller. Dersom man kollektivt velger å tolerere for eksempel hatytringer, står man imidlertid i fare for å normalisere hatytringer som noe enkelte grupper må finne seg i (Browne med flere 2011).

Konsekvenser på samfunnsnivå

Hatytringer har konsekvenser på samfunnsnivå. En viktig samfunnseffekt av hatefulle og uønskede ytringer og hatkriminalitet er at det bidrar til polarisering mellom forskjellige grupper i samfunnet (Perry 2015: 53). Å diskutere konsekvenser av hatefulle ytringer på samfunnsnivå innebærer nødvendigvis å diskutere hva som kan sies og ikke sies, og i de norske forskningsbidragene omkring hatefulle ytringer spiller ytringsfrihet en sentral rolle. Dette er et komplisert felt hvor ulike hensyn kommer i konflikt med hverandre. Hensynet til at «så mange stemmer som mulig fritt bør brytes mot hverandre», står i motsetning til «tapet av en eller flere gruppers stemmer og perspektiver fordi de skremmes bort fra offentligheten» (Steen-Johnsen med flere 2016: 9).

Et underliggende aspekt ved denne debatten i Norge er «trykkokerteorien». Dette er forestillingen om at hatefulle ytringer er en måte å luften ut ekstreme holdninger på, og at dette minsker sjansen for vold. Alternativt, dersom ekstreme holdninger *ikke* luftes ut i form av meningsytringer, vil hatet kunne bygge seg opp (som i en trykkoker) og få mer ekstreme og voldelige uttrykk (se delrapport 3 Wessel-Aas med flere 2016 for en grundigere redegjørelse av dette). I NOUen *Ytringsfrihet bør finne sted* (NOU 1999: 27) anses en videst mulig ytringsfrihet som det beste vern mot diskriminering, fordi uønskede ytringer kan få motsvar dersom de kommer frem offentlig. Denne ideen omtales som «offentlighetens rensende funksjon», og dette perspektivet gjorde seg særlig gjeldende i medidebatter i tiden etter 22. juli 2011 i Norge (se for eksempel Bergh 2011; Eisenträger med flere 2013; Salimi 2011; Tollersrud med flere 2016).

På tross av at trykkokerteorien har spilt en viktig rolle i den offentlige debatten, finner vi den i liten grad igjen i forskning. Bjørge og Gjelsvik nevner trykkokerteorien i sin rapport om forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Her indikerer de at mindre ekstreme hatefulle ytringer kan tenkes å redusere sjansen for mer ekstreme former for hatkriminalitet ved at disse miljøene utgjør en barriere mot mer ekstreme miljøer ved å overta deres kampsaker i en mer moderat utgave (se Bjørge og Gjelsvik 2015: 249–250). De påpeker imidlertid

at det ikke finnes empiriske data som underbygger en slik hypotese. Vi har i litteraturgjennomgangen heller ikke funnet empirisk forskning som støtter trykkokerteorien. Snarere ser det ut til at holdninger og meninger som får plass for eksempel i offentlig debatt, brer om seg.

Hatefulle ytringer kan ses som strukturelle heller enn som individuelle responser på forskjell (Perry 2015: 48). Å argumentere mot ekstreme holdninger er ikke nødvendigvis en god strategi. For det første vil man tidvis argumentere mot mer enn enkeltindividet som fremsetter en ytring. For det andre er det en generell tendens til at man er mer oppmerksom overfor bevis, fakta og argumenter som bekrefter et allerede etablert verdensbilde (Auestad 2015; Enjolras med flere 2013; Sunstein 2009). Sirkuleringen av populistiske og høyreekstremistiske holdninger på samfunnsnivå i Norge ser ut til å ha fungert som forsterkere for ekstreme holdninger, heller enn å ha fungert som sikkerhetsventiler ved at offentligheten korrigerer ekstreme holdninger (Jupskås 2012: 214).

Konsekvenser av hatytringer på samfunnsnivå henger naturlig nok sammen med konsekvensene på gruppe- og individnivå, men kan overordnet handle om at innbyggerne får ulik mulighet for samfunnsdeltagelse på grunn av redusert følelse av trygghet – kollektivt eller individuelt. En samfunnsmessig konsekvens kan være et dårligere fungerende demokrati og dårligere medborgerskapsrettigheter (Browne med flere 2011; Enjolras med flere 2014; Moran med flere 2004; Perry 2015). Hatytringer kan ramme direkte eller indirekte gjennom gruppetilhørighet, og vi vet at grupper som rammes i Norge, kan bli mer forsiktede med å delta i den offentlige debatten (Staksrud med flere 2014). Når enkelte grupper rammes av hatefulle ytringer, risikerer vi en systematisk underrepresentasjon av disse gruppene i offentligheten, og dette kan utgjøre et demokratisk problem.

Grensene for hva som legitimt kan sies, flyttes gradvis. Dette gjelder i samfunnet generelt, men i særlig stor grad på internett. (For en detaljert gjennomgang av hatytringer på nett, se delrapport 1, Nadim og Fladmoe 2016). På enkelte debattforum på internett diskuteres ytringer som ellers ville vært marginalisert, og disse normaliseres i et fellesskap som fungerer som såkalte «ekkokammer» (Strømmen 2011: 67, se også Auestad 2014). Her deles informasjon, ideer og holdninger i lukkede rom, med meningsfeller som bekrefter heller enn utfordrer. Sosialpsykologisk forskning viser at de som kun diskuterer med meningsfeller, utvikler mer ytterliggående holdninger (Keating med flere 2016; Sunstein 2009). På nettsider og i diskusjonsfora kan personer med ekstreme holdninger finne gjenklang for sine meninger, og dette kan bidra til å legitimere radikale holdninger og ytringer. I tillegg kan nettsamfunnene bidra til å artikulere og

målrette enkeltpersoners holdninger, samt sette disse ut i livet (Foxman og Wolf 2013).

Enkelte har hevdet at det er en sammenheng mellom hatefulle ytringer som sirkulerer på internett, og ytringer som eksisterer i samfunnet for øvrig. Peder Nøstvold Jensen, også kjent som den høyreekstreme bloggeren Fjordman, fikk i 2013 midler fra Fritt Ord til å arbeide med et bokmanus. Dette er en av bloggerne Anders Behring Breivik var inspirert av og diskuterte med i årene før massakren 22. juli 2011, og som blant annet har argumentert for fysisk fjerning av muslimer fra Europa. Bangstad (2014) argumenterer for at dette vitner om en samfunnsmessig renvasking og legitimering av noen former for høyreradikalt, islamofobisk hatprat.

Konsekvensene som hatytringer får på samfunnsnivå, kobles gjerne opp mot risikoen for økende grad av vold. I motsetning til ytringer som i praksis har flest umiddelbare konsekvenser på individ- og gruppenivå, og som i mindre grad anmeldes (Bangstad 2014), krever vold gjerne større grad av respons fra flere aktører i samfunnet. I litteraturen som er gjennomgått her, omtales gjerne ytringer og vold i sammenheng med hverandre (se for eksempel Gelber og McNamara 2016; Perry 2015; Wigerfelt med flere 2015). Det er forskningsmessig belegg for å hevde at det er sammenheng mellom ytringer som sirkulerer, den generelle antipatien i samfunnet mot en gitt gruppe, og vold mot denne gruppa. Perry viser dette særlig tydelig i sin diskusjon av vold mot muslimske kvinner i USA i tiden etter 11. september 2001 (Perry 2014).

Sirkuleringen av ekstreme holdninger kan bidra til å legitimere og forsterke hatefulle ytringer (Allport 1979; Auestad 2015; Bangstad 2014; Jupskås 2012). I tillegg kan miljøer som fremmer hatefulle ytringer, fungere som en rekrutteringsbase for hatefull retorikk (Nilsen 2014: 5). I ytterste konsekvens kan hatefulle ytringer motivere til grovere straffbare handlinger og vold (se blant annet Hawdon 2012; Nassauer 2011; Perry 2014). Det er imidlertid verdt å merke seg at hatkriminalitet og ytringer ikke trenger å involvere fysisk vold for å være skadelig (Gelber og McNamara 2016: 337; Perry 2015), slik gjennomgangen av konsekvensene av hatytringer på individ- og gruppenivå viser. Det er snarere behov for å se flere typer hatkriminalitet og ytringer i sammenheng med hverandre som bredere uttrykk for diskriminering som har konsekvenser på samfunnsnivå.

Oppsummering

Hatkriminalitet og hatefulle, uønskede og krenkende ytringer kan ha konsekvenser på flere nivåer. Det kan ha direkte konsekvenser for den eller de som utsettes, i form av psykisk stress, begrenset bevegelses- og ytringsfrihet og frykt. Og det kan ha mer indirekte konsekvenser på gruppe- og samfunnsnivå i form av at makthierarkier opprettholdes, og i form av at enkelte grupper trekker seg tilbake fra offentlig debatt. Det kan også ha følgeskader i form av at både ofre og tilhørere begynner å tro på og repetere negative stereotypier, og at diskriminering normaliseres gjennom at hatytringer repeteres både ansikt til ansikt og som holdninger som sirkulerer i samfunnet generelt (Gelber og McNamara 2016).

Hatkriminalitet og hatefulle ytringer har altså konsekvenser på individnivå og i samfunnet generelt, både umiddelbart og over tid. Gelber og McNamara advarer mot å skille disse formene for skade fra hverandre, ettersom man da risikerer å feilrepresentere erfaringene til ofre for hatytringer (Gelber og McNamara 2016: 337). Konsekvenser av hatytringer på individ-, gruppe- og samfunnsnivå må med andre ord ses i sammenheng med hverandre. De individuelle fysiske og psykiske konsekvensene som er tydelig dokumentert i forskning på hatytringer, mobbing, diskriminering og vold, bør ikke frikobles fra det demokratiske samfunnsproblemet dette utgjør. Og forskningen på feltet viser også tydelige konsekvenser på gruppenivå, ved at de som ikke rammes direkte, påvirkes av hatytringer, mobbing, diskriminering og vold. Det er dermed viktig å ha blikk for disse tre nivåene samtidig i eventuell videre forskning på konsekvenser av hatytringer.

4 Kunnskapsstatus og -behov

Kunnskapsstatus

Det finnes foreløpig ingen inngående norske studier av erfaringer med hatefulle ytringer knyttet til alle diskrimineringsgrunnlag. Forskningsbidrag som spesifikt omhandler hatefulle ytringer, begrenser seg i stor grad til juridiske og samfunnsfaglige diskusjoner rundt ytringsfriheten og ytringsfrihetens grenser. Der er imidlertid noen få unntak. Som del av de ISF-ledete forskningsprosjektene *Status for ytringsfriheten i Norge* og *Social Media in the Public Sphere* (SMIPS) har det de siste årene vært gjennomført spørreundersøkelser som blant annet forsøker å kartlegge omfanget av hatefulle ytringer i Norge. Disse undersøkelsene er beskrevet mer inngående i delrapport 1 (Nadim og Fladmoe 2016). I tillegg har Nordlandsforskning gjennomført en omfattende studie av hatefulle ytringer mot personer med nedsatt funksjonsevne – en studie som publiseres omtrent samtidig med denne rapporten (Olsen med flere 2016). *Status for ytringsfriheten i Norge* og SMIPS-studien gir et overordnet bilde av omfang på tvers av grunnlag, men presenterer ingen inngående data om erfaringer, arenaer, relasjoner og konsekvenser. Nordlandsforskning studie av hatefulle ytringer mot personer med nedsatt funksjonsevne er en inngående kartlegging av erfaringer, men er begrenset til ett diskrimineringsgrunnlag. I norsk sammenheng finnes det også svært begrenset med forskning på hatkriminalitet. Det som finnes, begrenser seg til gjennomgang av anmeldt hatkriminalitet.

I denne rapporten har vi gjort rede for hovedtendenser i norsk forskning på diskriminering, trakassering og mobbing. Som det fremgår av rapporten, inngår forskning på vold som en integrert del av forskning på diskriminering og hatkriminalitet. Dette er relevant litteratur for tematikken hatefulle ytringer fordi diskriminering, trakassering og mobbing i verbal form, og som er knyttet til et eller flere diskrimineringsgrunnlag, i mange tilfeller overlapper med hatefulle ytringer. I tillegg er det sannsynlig at konsekvensene av hatefulle ytringer sammenfaller med konsekvensene av diskriminering, mobbing og vold. Selve begrepet hatefulle ytringer benyttes imidlertid ikke innenfor forskningen på diskriminering, trakassering og mobbing. Diskursen rundt hatefulle ytringer synes relativt ny i norsk sammenheng.

Selv om forskningen på diskriminering, mobbing og vold kan sies å være relevant for forskningen på og forståelsen av hatefulle ytringer, er det noen begrensninger ved denne forskningen som gjør den mindre egnet til å kaste lys over nettopp hatefulle ytringer: For det første skiller man gjerne ikke tydelig mellom verbale og andre former for diskriminering, herunder vold. For det andre spørres det ikke gjennomgående om hvorvidt trakasseringen eller mobbingen skjer på grunn av et diskrimineringsgrunnlag. Dersom diskriminerings- og mobbeforskningen skal kunne kaste lys over hatefulle ytringer spesifikt, må spørsmålene som stilles, gi rom for å skille diskriminerende og krenkende ytringer fra andre former for diskriminering, og spesifisere hva som er innholdet i de verbale krenkelsene man utsettes for, det vil si hvorvidt de er knyttet til et spesifikt diskrimineringsgrunnlag.

Innenfor eksisterende forskning benyttes en rekke ulike betegnelser på tilgrensende fenomener: «Negative kommentarer», «hatretorikk», «hatefulle ytringer», «hatprat», «krenkelser», «mobbing», «trakassering», «stigmatisering» etc. er alle knyttet til ett eller flere diskrimineringsgrunnlag og har det til felles at de betegner liknende former for diskriminering. Begrepene er ikke synonyme, men overlapper hverandre i ulik grad. Begrepet «hatefulle ytringer» gir gjerne assosiasjoner til svært alvorlige krenkelser, mens andre ord, som «negative kommentarer» henleder tankene til mindre grove ytringer. I litteraturen om hatkriminalitet fremgår det at de som utsettes for dette, gjerne selv bruker begreper som diskriminering og krenkelser heller enn hatefulle ytringer og hatkriminalitet. I så måte kan hatkriminalitet være et forvirrende begrep som fungerer som en barriere for rapportering. Et annet problem med hatkriminalitetsdiskursen er at den gjerne ikke fanger opp de omfattende og pågående «low level»-erfaringene som folk har med trakassering og diskriminering (Clement med flere 2011). Dette begrepet har liknende innhold som «minoritetsstress», og refererer til de mindre alvorlige, men hyppige opplevelse av trakassering og diskriminering som folk opplever i hverdagen. Hatytringer som rammer indirekte på gruppenivå, og som bidrar til minoritetsstress, kan også vurderes i denne sammenhengen. En kritisk drøfting av hvilke begreper som brukes, fremstår som svært vesentlig for forsknings- og politikutviklingen på feltet.

Den engelskspråklige litteraturen om hatkriminalitet er i all hovedsak kjennetegnet av at man i de aktuelle studiene fokuserer på hatkriminalitet rettet mot en bestemt gruppe, for eksempel LHBT-personer, kvinner eller personer med nedsatt funksjonsevne. Imidlertid registrerer vi et økende antall forskningsbidrag som problematiserer denne inndelingen i enkeltgrunnlag. For det første påpekes det at den historiske utviklingen i hatkriminalitetslovgivningen har vært preget av at man legger til ett og ett grunnlag (først rase, så seksuell orientering og så

nedsatt funksjonsevne), og at det oppstår en konkurranse om hvilke grunnlag som fortjener og ikke fortjener vern. Videre påpekes det at alle individer innehar flere identiteter (for eksempel etnisk minoritet og kvinne), og at det derfor er problematisk å redusere diskriminering til ett og ett grunnlag (Chakraborti og Garland 2012; Mason-Bish 2014; Meyer 2014). Denne kritikken speiler liknende diskusjoner innenfor likestillings- og diskrimineringsforskningen (NOU 2012: 15).

Når det gjelder konsekvenser av hatefulle ytringer, skilles det i litteraturen i liten grad mellom konsekvenser av ytringer på den ene siden og konsekvenser av andre former for kriminalitet, inkludert vold, på den andre siden. Det som kommer frem gjennom denne litteraturgjennomgangen, er videre at det er overlapp mellom konsekvensene av henholdsvis uønskede og krenkende ytringer, diskriminering, mobbing, hatytringer og vold. Et annet aspekt ved litteraturen er at det finnes mye kunnskap og dokumentasjon av konsekvenser av hatytringer og hatkriminalitet på individnivå. Videre dokumenteres det hatefulle ytringer, gjennom å skade på forskjellige måter på individnivå, bidrar til å sementere gruppeforskjeller og makthierarkier og spre frykt på gruppenivå. Det finnes i mindre grad empirisk basert forskning som løfter blikket og diskuterer konsekvenser på gruppe- og samfunnsnivå, eller som diskuterer disse tre nivåene samtidig.

Kunnskapsbehov

Flere har pekt på at det er behov for en betydelig forskningsinnsats når det gjelder hatefulle ytringer og hatkriminalitet rettet mot minoritetsgrupper i Norge. Blant annet er dette konklusjonen i en kunnskapsgjennomgang av forskning på diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge (Midtbøen & Lidén 2015). En kunnskapsgjennomgang av forskningen på radikaliserings og voldelig ekstremisme konkluderer på lignende vis med at det åpenbart er behov for mer forskning på hatretorikk og trusler på nettet, og om hatkriminalitet mer generelt (Bjørge & Gjelsvik 2015: 252; se også LDO 2015).

Basert på kunnskapsgjennomgangen i denne rapporten, i tillegg til gjennomgangen i delrapport 1 (Nadim & Fladmoe 2016), har vi identifisert fire overordnede kunnskapsbehov: 1) forskning på omfang av og erfaringer med hatefulle, diskriminerende og ubehagelige ytringer, 2) forskning på avsendere av hatefulle ytringer, 3) tekstanalyser av hatefulle og diskriminerende ytringer i offentligheten og 4) forskning på konsekvenser av hatefulle ytringer.¹²

¹² Beskrivelsen av disse kunnskapsbehovene er felles for delrapport 1 og 2.

1. Omfang av og erfaringer med hatefulle, diskriminerende og ubehagelige ytringer

Det er behov for mer empirisk kunnskap om omfanget av ulike former for hatefulle og diskriminerende ytringer, og om erfaringer med å motta slike ytringer blant potensielt utsatte grupper i befolkningen. Slike undersøkelser bør dekke følgende momenter:

- *Ulike grader av «hat»:* Forskningen på hatefulle ytringer har vært begrepsmessig lite enhetlig. Et helt sentralt kunnskapsbehov er derfor å få mer oversikt over ulike former for «hat». «Hatefulle ytringer» som begrep er vanskelig å måle presist, og det er behov for studier som tar for seg erfaringer med ulike former for hatefulle, diskriminerende og andre ubehagelige ytringer innenfor et enhetlig design. Forskningen på hatefulle ytringer og hatkriminalitet bør ses i sammenheng med forskningen på diskriminering mer generelt. Nye studier bør designes på en måte som gjør det mulig å kartlegge et bredt spekter av ulike diskrimineringserfaringer, herunder hatefulle ytringer og hatkriminalitet (se for eksempel indikatorsettet til Andersen, Buer, Olaniyan & Malterud 2016).
- *Vernede grunnlag:* Hatefulle ytringer retter seg mot ulike minoritetsgrupper i samfunnet. Eksisterende surveyforskning har i hovedsak basert seg på befolkningsrepresentative utvalg, hvor minoritetsgrupper naturlig nok utgjør en liten andel. I Norge har det vært gjennomført særskilte undersøkelser blant personer med funksjonsnedsettelse (Olsen mfl. 2016) og blant personer med innvandrerbakgrunn fra Øst-Europa, Asia og Afrika (Midtbøen & Steen-Johnsen 2016; Staksrud mfl. 2014). Sistnevnte undersøkelse har få respondenter og lav svarrespons. Det er derfor behov for bedre, mer omfattende og mer representative undersøkelser blant personer med innvandrerbakgrunn. Videre er det behov for å studere andre minoritetsgrupper. Det finnes svært lite forskning som belyser hatefulle ytringer – eller diskriminering mer generelt – rettet mot urfolk (samer) og nasjonale minoriteter (kvener, skogfinner, tater/romanifolket, den norske rombefolkningen og norske jøder). Det er en større forskningslitteratur om LHBT-personer (lesbiske, homofile, bifile og transpersoner), men ingen norske studier undersøker spesifikt hatkriminalitet eller hatefulle ytringer rettet mot denne gruppen.
- *Andre utsatte grupper:* Som det har blitt diskutert underveis i kunnskapsgjennomgangen, er det i mange tilfeller relevant å operere med en bredere definisjon av hatefulle ytringer enn det som beskrives i straffeloven (se også LDO 2015). Det er derfor behov for å øke kunnskapen om erfaringer med

hatefulle, diskriminerende og ubehagelige ytringer som retter seg mot andre grunnlag enn de vernede, som kjønn, kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og alder. I tillegg er det behov for å studere hatefulle ytringer i en arbeidsmarkeds-kontekst. Hittil har det vært gjort undersøkelser blant journalister (Hagen 2015), men det vil være relevant å se på også andre potensielt utsatte profesjons-grupper, som lærere, førstelinjeansatte i offentlig sektor og politikere.

- *Samspill mellom ulike gruppetilhørigheter*: Forskningen har i all hovedsak beskrevet erfaringer med hatefulle eller andre ubehagelige ytringer for én gruppe om gangen. Forskningen på seksuell trakassering viser imidlertid at det kan være et samspill mellom ulike gruppetilhørigheter som gjør noen spesielt utsatt. For eksempel er seksuell trakassering nært forbundet med trakassering på grunn av både kjønn og seksuell orientering, rasistisk trakassering og trakassering av personer med nedsatt funksjonsevne (Ask mfl. 2016; Buchanan & Fitzgerald 2008; Shaw, Chan & McMahon 2012). Studier av erfaringer med hatefulle ytringer bør derfor ikke utelukkende fokusere på én gruppetilhørighet om gangen, men snarere undersøke spillet mellom ulike gruppetilhørigheter.
- *Ulike arenaer*: Forskningen på hatefulle ytringer bør ikke begrenses til internett som arena. Empiriske undersøkelser av fenomenet bør gi mulighet til å differensiere mellom ulike arenaer, for eksempel offentligheten, skolen, sosiale medier, arbeidsplassen m.m. Hvilke arenaer hatefulle ytringer fremsettes på, kan ha ulike konsekvenser for individet eller gruppen som rammes.
- *Ulike mottakere*: Eksisterende forskning har i all hovedsak tatt for seg enkelt-individets erfaring med å motta hatefulle og andre ubehagelige ytringer. Som diskusjonen i delrapport 3 (Wessel-Aas mfl. 2016) viser, er det imidlertid sentralt i straffeloven § 185 at ytringene ikke behøver å være rettet direkte til en person, men at ytringer som er fremsatt offentlig mer generelt («i andres nærvær»), også er straffbare. Fremtidig forskning bør derfor i tillegg til å studere enkeltpersoners erfaringer med å motta hatefulle ytringer, også studere enkeltpersoners erfaringer med å observere hatefulle ytringer fremsatt i offentligheten.

2. Avsendere av hatefulle ytringer

- *Hvem avsenderne er*: Vi har begrenset kunnskap om avsendere av hatefulle ytringer. Kunnskap om avsendere er viktig, både fordi det gir oss en bedre forståelse av hatefulle ytringer som fenomen, og fordi det gir en bedre forståelse av hva som ligger bak hatefulle ytringer. Slik kunnskap vil være

særlig viktig for målrettet forebyggingsarbeid. Å fremskaffe mer kunnskap om avsendere innebærer metodiske utfordringer, for eksempel det faktum at mange avsendere ikke vil innrømme eller innse at de uttrykker hatefulle ytringer. Det er utviklet metoder for å studere slike sensitive temaer i spørreskjemaer, for eksempel såkalte listeeksperimenter. Dette er en metode som er utviklet for å måle kontroversiell adferd og kontroversielle holdninger uten at respondentene behøver å innrømme det direkte (se for eksempel Mutz 2011: kapittel 2).

- *Hva som motiverer avsendere:* Med tanke på forebygging er det behov for bedre å forstå motivene som driver dem som ytrer seg hatefullt. Hvorfor sier de det de gjør, og hvordan forstår de sine egne ytringer (se også Gagliardone mfl. 2015: 57)? Er hatefulle ytringer korrelert med negative holdninger og fordommer mot bestemte grupper i befolkningen? Har avsenderne tidligere erfaring med mobbing, enten som mobbere eller som mobbeofre? Er avsendere av hatytringer mer disponert enn andre for å begå andre grovere former for hatkriminalitet? Og i forlengelsen av dette, er det en sammenheng mellom hatefulle ytringer og andre former for hatkriminalitet?

3. Tekstanalyser

- *Ytringenes innhold:* Forskningen om hatefulle ytringer er dominert av studier som baserer seg på spørreundersøkelser. Det er færre som har sett på det faktiske meningsinnholdet i ytringene. Ved å analysere innholdet på nettet vil det være mulig å studere faktiske ytringer – for å få kunnskap om innhold og avsendere, estimerer på omfang, og for å se på endring over tid. Slike tilnærminger kan også bidra til en bedre forståelse av forholdet mellom den offentlige debatten og hatretorikk. Bidrar hatefulle og andre ubehagelige ytringer i offentligheten til å begrense eller øke omfanget av slike ytringer i sosiale og konvensjonelle medier?
- *Ytringskultur:* Et relatert område er studiet av det vi kan kalle «ytringskulturen» i ulike (del-)offentligheter. Hvordan varierer hatretorikken mellom ulike arenaer, som lukkede grupper og åpne debattforum – og i den offentlige debatten? Og videre: Hvordan oppfatter folk grensene mellom ulike (del-) offentligheter? Er det større aksept for hatefulle og andre ubehagelige ytringer på noen arenaer? Hvordan påvirker debattkulturen på de ulike arenaene hverandre?

4. Konsekvenser av hatefulle ytringer

- *Ulike konsekvenser:* Eksisterende norske undersøkelser har i praksis kun studert én type konsekvens av erfaringer med hatefulle eller ubehagelige ytringer, nemlig muligheten for at personer som utsettes for slike ytringer, trekker seg tilbake fra offentlige debatter. Med andre ord om erfaringene med hatefulle og andre ubehagelige ytringer har hatt konsekvenser for villigheten til å ytre seg. Hatefulle ytringer kan, som vist i denne rapporten, ha en rekke andre konsekvenser på både individ-, gruppe- og samfunnsnivå, og det er behov for mer kunnskap om konsekvenser på disse tre nivåene.
- *Endret offentlighet:* I debatter om ytringsfrihet eksisterer det ulike oppfatninger om hva som er det beste vernet mot hatefulle ytringer. På den ene siden er det en forestilling om at det beste vernet mot hatefulle og andre ubehagelige ytringer er å slippe dem til i det offentlige ordskiftet, slik at ytringene kan bli kritisert og motsagt («ideen om offentlighetens rensende funksjon»). På den andre siden blir det hevdet at hatefulle ytringer kan bidra til å flytte grenser for hva som oppfattes som legitimt å ytre offentlig. Vi har imidlertid lite empirisk kunnskap om hvordan slike mekanismer eventuelt fungerer. Skjer det en herding i befolkningen etter som man blir mer eksponert for hatefulle og andre ubehagelige ytringer, eller bidrar eksponeringen til å mobilisere motkrefter?
- *Forebygging:* Det bør gjøres en systematisk gjennomgang av relevant litteratur som kan belyse bredden i og effekten av ulike tiltak som er iverksatt i Norge og i andre land det er naturlig å sammenlikne seg med. En slik gjennomgang bør inkludere både forskningslitteratur, metodehåndbøker og prosjektrapporter. Den bør være bredt anlagt og ikke begrenses til tiltak i form av lovgivning. Gjennomgangen bør heller ikke begrenses til hatefulle ytringer, men se på tiltak som er iverksatt mot relaterte fenomener, som diskriminering og mobbing. Eksempler på tiltak som bør undersøkes, er holdningskampanjer, hjelpetiltak rettet mot ofre, tiltak rettet mot utøvere og arbeid rettet inn mot spesifikke lokalsamfunn.

Litteratur

- Allport, Gordon W. (1979) *The Nature of Prejudice*: Perseus Books.
- Als Research (2015) Hadytringer og sexisme i Norden <http://www.uvm.dk/-/media/UVM/Filer/Ligestilling/PDF16/160309-Opsamlingsnotat.ashx>, Lesedato: 03.08.2016
- Andersen, Norman, Liliana Buer, Oyenyi Samuel Olaniyan og Kristi Malterud (2016) *Kartlegging av levekår blant lesbiske, homofile, bifile og transpersoner. Et indikatorsett for ti års oppfølging*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Andersen, Normann og Kirsti Malterud (2013) *Seksuell orientering og levekår*. Bergen: Uni Research.
- Andersen, Patrick Lie og Anders Bakken (2015) *Ung i Oslo 2015*. Oslo: NOVA.
- Anitha, S. (2011) Legislating gender inequalities: the nature and patterns of domestic violence experienced by South Asian women with insecure immigration status in the United Kingdom, *Violence Against Women* 17(10): 1260–85.
- Ask, Kristine og Stine H. Bang Svendsen (2014) «Bug or feature?» *Seksuell trakassering i online dataspill*. Trondheim: NTNU. <http://www.scribd.com/doc/240144719/Rapport-Om-Seksuell-Trakassering-i-Online-Dataspill>, Lesedato: 02.02.15.
- Ask, Kristine, Stine H. Bang Svendsen og Henrik Karlstrøm (2016a) Når jentene må inn i skapet: Seksuell trakassering og kjønnsfrihet i online dataspill, *Norsk medietidsskrift* 22(1): 1–21.
- Ask, Kristine, Stine Helena Svendsen, og Henrik Karlstrøm (2016b) Når jentene må inn i skapet: Seksuell trakassering og kjønnsfrihet i online dataspill, *Norsk medietidsskrift* 231–21.
- Auestad, Lene (2014) *Hatefulle ytringer – repetisjon og påvirkning*. Presentert på debattmøte. Oslo: Likestillings- og diskrimineringsombudet.
- (2015) *Respect, Plurality and Prejudice. A Psychoanalytic and Philosophical Inquiry into the Dynamics of Social Exclusion and Discrimination*. London: Karnac Books.
- Bals, Margrethe, Anne Lene Turi, Ingunn Skre og Siv Kvernmo (2010) Internalization symptoms, perceived discrimination, and ethnic identity in indigenous Sami and non-Sami youth in Arctic Norway, *Ethnicity & Health* 15(2): 165–179.
- Bangstad, Sindre (2013) Inclusion and exclusion in the mediated public sphere: the case of Norway and its Muslims, *Social Anthropology* 21(3): 356–370.
- (2014) The weight of words: the freedom of expression debate in Norway, *Race & Class* 55(4): 8–28.

- Bell, James G. og Barbara Perry (2015) Outside Looking In: The Community Impacts of Anti-Lesbian, Gay, and Bisexual Hate Crime, *Journal of Homosexuality* 62(1): 98–120.
- Bendixen, Mons og Leif Edward Ottesen Kennair (2008) *Seksuell trakassering blant elever og ansatte i videregående skole: en resultatrapport*. Trondheim: NTNU, Psykologisk institutt.
- (2014) *Resultater fra prosjekt Seksuell helse og trakassering i videregående opplæring 2013–2014*. Trondheim: NTNU.
- Bergh, Kirsti (2011) Vi må ta debatten om ytringsfrihetens grenser <http://fritanke.no/reportasje/vi-ma-ta-debatten-om-ytringsfrihetens-grenser/19.8594> Lesedate: 14.09.2016.
- Bjereld, Y., K. Daneback og M. Petzold (2015) Differences in prevalence of bullying victimization between native and immigrant children in the Nordic countries: a parent-reported serial cross-sectional study, *Child Care Health Dev* 41(4): 593–9.
- Bjørgo, Tore og Ingvild Magnæs Gjelsvik (2015) *Forskning på forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme*. Oslo: Politihøgskolen.
- Bjørkman, Mari (2012) *Lesbisk selvtilit – lesbisk helse. Utfordringer og mestringsstrategier hos lesbiske kvinner*. Bergen: Institutt for global helse og samfunnsmedisin, Universitetet i Bergen.
- Browne, Kath, Leela Bakshi og Jason Lim (2011) «It's Something You Just Have to Ignore»: Understanding and Addressing Contemporary Lesbian, Gay, Bisexual and Trans Safety Beyond Hate Crime Paradigms, *Journal of Social Policy* 40(04): 739–756.
- Buchanan, N.T. og L.F. Fitzgerald (2008) Effects of racial and sexual harassment on work and the psychological well-being of African American women, *Journal of Occupational Health Psychology* 13(2): 137–151.
- Butler, Judith (1993) Preface & Introduction (red.) *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*: Routledge, ix-xii, 1–23.
- (1997) *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. Hoboken: Taylor and Francis.
- (2006) *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- (2011) Subjects of sex/gender/desire (red.) *Cultural theory: an anthology*. Malden: Wiley-Blackwell, 472–491.
- Campo-Engelstein, Lisa (2016) Rape as a Hate Crime: An Analysis of New York Law, *Hypatia* 31(1): 91–106.
- Chakraborti, Neil og Jon Garland (2012) Reconceptualizing hate crime victimization through the lens of vulnerability and 'difference', *Theoretical Criminology* 22. april, 2012, doi: 10.1177/1362480612439432

- Clement, Sarah, Elaine Brohan, Liz Sayce, James Pool, og Graham Thornicroft (2011) Disability hate crime and targeted violence and hostility: A mental health and discrimination perspective, *Journal of Mental Health* 20(3): 219–225.
- Clements, Kristen, Randi Marx, og Michelle Katz (2006) Attempted Suicide Among Transgender Persons: The Influence of Gender-Based Discrimination and Victimization, *Journal of Homosexuality* 51(3): 53–69.
- COWI (2015) *Kortlægning af hadforbrydelser i Danmark. En undersøgelse af befolkningens oplevede hadforbrydelser.* file:///C:/Users/Helga/Downloads/Kortlaegning-af-hadforbrydelser-i-Danmark.pdf, Lesedato: 22.08.2016.
- Crown Prosecution Service (2014) Hate crime and crimes against older people. Report 2012–2013 http://www.cps.gov.uk/publications/docs/cps_hate_crime_report_2013.pdf, Lesedato: 21.08.2016
- Digranes, Eivind (2016) *Disabled justice: A qualitative case study on barriers to registration of disability hate crime within the Norwegian criminal justice system.* Oslo: Universitetet i Oslo, Juridisk fakultet.
- Djuve, Anne Britt, Fonden Rockwool og Forskningsstiftelsen Fafo (2015) *When poverty meets affluence: migrants from Romania on the streets of the Scandinavian capitals.* Oslo: Fafo Rockwool Foundation.
- Douglas, K. M. (2007). Psychology, discrimination and hate groups online. I A. N. Joinson, K. Y. A. McKenna, T. Postmes & U.-D. Reips (red.), *The Oxford handbook of internet psychology* (s. 155-164). Oxford: Oxford University Press.
- Døving, Cora Alexa, Vibeke Moe, og Holocaust-senteret (2014) «*Det som er jødisk*»: *identiteter, historiebevissthet og erfaringer med antisemittisme: en kvalitativ intervjustudie blant jøder i Norge.* Oslo: Holocaust-senteret.
- Eggebø, Helga (2007) *Offeromgrepet – til last eller gagn? Undersøkning av offeromgrepet med utgangspunkt i institusjonell etnografi.* Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Eggebø, Helga, Mari H. Aarbakke og Lindis Sloan (2016) *Erfaringer med digitale krenkelser i Norge.* Steigen: Forlaget Nora.
- Einarsen, Ståle (2007) *Et brutalt arbeidsmiljø?: en undersøkelse av mobbing, konflikter og destruktiv ledelse i norsk arbeidsliv.* Bergen: Bergen Bullying Research Group, Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen.
- Eisenrøger, Stian, Morten Hopperstad, Kari T. Flågen, og Marius Tetlie (2013) 'Lippestad om høyre-ekstremismen: - Det kan gå virkelig galt' Verdens Gang [internett] 18.04.13, <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/terrorangrepet-22-juli-anders-behring-breivik/lippestad-om-hoyre-ekstremismen-det-kan-gaa-virkelig-galt/a/10115608/>, Lesedato 05.09.16
- Emerson, Eric (2014) Disability, hate crime and violence, *Disability & Society* 29(3): 495–496.

- Emerson, Eric og Alan Roulstone (2014) Developing an Evidence Base for Violent and Disablist Hate Crime in Britain: Findings From the Life Opportunities Survey, *Journal of Interpersonal Violence*. 29(17):3086-104.
- Enjolras, Bernard, Rune Karlsen og Kari –Steen-Johnsen (2013) *Liker - liker ikke: sosiale medier, samfunnsengasjement og offentlighet*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Enjolras, Bernard, Terje Rasmussen og Kari Steen-Johnsen (2014) *Status for ytringsfriheten i Norge. Hovedrapport fra prosjektet*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Erjavec, Karmen og Melita Poler Kovačić (2012) «You Don't Understand, This is a New War!» Analysis of Hate Speech in News Web Sites' Comments, *Mass Communication and Society* 15(6): 899–920.
- Espeli, Hedda Fannemel (2014) «Uten sosiale medier hadde jeg ikke hatt den stemmen jeg har i dag»: *Kvinner meningsytring i den digitale offentlighetens kultur*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Fasting, Kari (2011) Seksuell trakassering og overgrep i idretten: forekomst og forebygging, i Vidar Hanstad, Dag (red) *Norsk idrett: indre spenning og ytre press*. Oslo: Akilles Forlag.
- Feinstein, B. A., V. Bhatia, og J. Davila (2014) Rumination mediates the association between cyber-victimization and depressive symptoms, *Journal of Interpersonal Violence* 29(9): 1732–1746.
- Finnvold, Jon Erik (2013) *Langt igjen? Levekår og sosial inkludering hos menneske med fysiske funksjonsnedsetjingar*. Oslo: NOVA.
- Foxman, Abraham H. og Christopher Wolf (2013) *Viral Hate: Containing its Spread on the Internet*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Funnell, Corinne (2015) Racist hate crime and the mortified self. An ethnographic study of the impact of victimization, *International Review of Victimology* 21(1): 71–83.
- Gagliardone, I., D. Gal, T Alves og G. Martinez (2015) *Countering Online Hate Speech*. Paris: Unesco Publishing.
- Gelber, Katharine og Luke McNamara (2016) Evidencing the harms of hate speech, *Social Identities* 22(3): 324–341.
- Gill, K. Aisha og Hannah Mason-Bish (2013) Addressing violence against women as a form of hate crime: limitations and possibilities, *Feminist Review* 105(1): 1–20.
- Glasø, Lars, Ståle Einarsen og Morten Birkeland Nielsen (2007) Mobbing og trakassering i arbeidslivet: forekomst, årsaker og konsekvenser, *Søkelys på arbeidslivet (trykt utg.)*. Årg. 24, nr. 1.
- Grøvdal, Yngvil (2013) *Mellom frihet og beskyttelse?: vold og seksuelle overgrep mot mennesker med psykisk utviklingshemming – en kunnskapsoversikt*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS).

- Hagen, Aina Landsverk (2015) *Meningers mot: netthat og ytringsfrihet i Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Hall, Nathan, Abbee Corb, Paul Giannasi og John G.D. Grieve (2015) *The Routledge international handbook on hate crime*. Abingdon: Routledge.
- Hamilton, Paul og Loretta Trickett (2015) Disability hostility, harassment and violence in the UK: A «motiveless» and «senseless» crime?, i, Nathan Hall, Abbee Corb, Paul Giannasi, og John Grieve (red.) *The Routledge international handbook on hate crime*. Abingdon: Routledge, 207–225.
- Hansen, Inger Lise Skog og Hilde Hauland (2012) *Diskriminerende barrierer i arbeidslivet*. Oslo: <http://www.fafo.no/pub/rapp/20252/index.html>, Lesedato: 18.12.2013.
- Hansen, Ketil Lenert (2011) *Ethnic discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway: the Saminor study*. Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier.
- Harlap, Yeal. og Hanne Riese (2014) Hva skjer når vi ser farge innen utdanning? Mulighetene ved å teoretisere rase i skolen i et «fargeblindt» Norge, i Kariane Westrheim og Astrid Tolo (red.) *Kompetanse for mangfold: om skolens utfordringer i det flerkulturelle Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hatzenbuehler, M. L., D. Duncan, og R. Johnson (2015) Neighborhood-Level LGBT Hate Crimes and Bullying Among Sexual Minority Youths: A Geospatial Analysis, *Violence and Victims* 30(4): 663–675.
- Hauland, Hilde M. (2011) *Straffet og isolert: innsatte med funksjonsnedsettelse i norske fengsler*. Oslo: Fafo.
- Hawdon, James (2012) Applying differential association theory to online hate groups: a theoretical statement, *Research on Finnish Society* 5/2012: 39–47.
- Hein, L. C. og K. M. Scharer (2013) Who cares if it is a hate crime? Lesbian, gay, bisexual, and transgender hate crimes -- mental health implications and interventions, *Perspectives in Psychiatric Care* 49(2): 84–93.
- Helseth, Hannah (2007) *Kunnskapsstatus om kjønnsrelatert mobbing blant barn og unge*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- Herek, Gregory M., Roy Gillis, Jeanine C. Cogan og Eric K. Glunt (1997) Hate Crime Victimization Among Lesbian, Gay, and Bisexual Adults, *Journal of Interpersonal Violence* 12:1195–12215.
- Hoffmann, Christhard, Øivind Kopperud og Vibeke Moe (2012) *Antisemittisme i Norge?: den norske befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter*. Oslo: Holocaust-senteret.
- Hopkins, Lisa, Laura Taylor, Erica Bowen og Clare Wood (2013) A qualitative study investigating adolescents' understanding of aggression, bullying and violence, *Children and Youth Services Review* 35(4): 685–693.

- Haaland, Thomas, Sten-Erik Clausen og Berit Schei (2005) *Vold i parforhold - ulike perspektiver: resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Iganski, Paul og Spiridoula Lagou (2015) Hate crimes hurt some more than others: implications for the just sentencing of offenders, *Journal of Interpersonal Violence* 30(10): 1696–1718.
- James, Zoë (2015) Hate crime against Gypsies, Travellers and Roma in Europe, i Nathan Hall, Abbee Corb, Paul Giannasi, og John Grieve (red.) *The Routledge international handbook on hate crime*. Abingdon: Routledge, 237–248.
- Jenness, V. (2003) Engendering Hate Crime Policy: Gender, the «Dilemma of Difference» and the Creation of Legal Subjects, *Journal of Hate Studies* 2 (73–92).
- Johnson, M. P. (1995) Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women, *Journal of Marriage and the Family* 57(283–294).
- Johnson, M. P. og J. M. Leone (2005) The differential effects of intimate terrorism and situational couple violence: Findings from the National Violence Against Women Survey, *Journal of Family Issues* 26(3): 322–349.
- Jupskås, Anders Ravik (2012) *Ekstreme Europa*. Oslo: Cappelen Damm.
- Keating, Jessica, Leaf Van Boven og Charles M. Judd (2016) Partisan underestimation of the polarizing influence of group discussion, *Journal of Experimental Psychology* 6552–6558.
- Kunst, Jonas R., David L. Sam og Pål Ullberg (2012) Perceived islamophobia: Scale development and validation, *International Journal of Intercultural Relations* 37(2): 225–237.
- LDO (2015) *Hatytringer og hatkriminalitet*. Oslo: Likestillings- og diskrimineringsombudet. <http://www.ldo.no/nyheter-og-fag/brosjyrer-og-publikasjoner/rapporter/hatytringer-og-hatkriminalitet/>, Lesedato: 08.09.15.
- Lillejord, Sølvi, Erik Ruud, Peder Fischer-Griffiths, Kristin Børte og Asle Haukaas (2014) *Forhold ved skolen med betydning for mobbing*. Oslo: Kunnskapssenter for utdanning. <http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobheadername1=Content-Disposition%3A&blobheadervalue1=+attachment%3B+filename%3D%22Jupedalendelig08092014.pdf%22&blobkey=id&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1274505483638&ssbinary=true>, Lesedato: 05.01.2015.
- Maher, JaneMaree, Jude McCulloch og Gail Mason (2015) Punishing Gendered Violence as Hate Crime: Aggravated Sentences as a Means of Recognising Hate as Motivation for Violent Crimes against Women, *Australian Feminist Law Journal* 41(1): 177–193.
- Mason-Bish, Hannah (2014) Beyond the Silo, i Nathan Hall, Abbee Corb, Paul Giannasi, og John Grieve (red.) *The Routledge International Handbook on Hate Crime*. Abingdon: Routledge.

- Mason, Gail (2015) Legislating against hate, i Nathan Hall, Abbee Corb, Paul Giannasi, og John Grieve (red.) *The Routledge international handbook on hate crime*. Abingdon: Routledge, 237–248.
- McPhail, Beverley (2002) Gender-bias hate crimes: A review, i Barbara Perry (red.) *Hate and bias crime. A reader*. New York: Routledge, 261–280.
- McPhail, B og D DiNitto (2005) Prosecutorial perspectives on gender-bias hate crimes, *Violence Against Women* 11(9): 1162–1185.
- Meyer, Doug (2014) Resisting Hate Crime Discourse: Queer and Intersectional Challenges to Neoliberal Hate Crime Laws, *Critical Criminology* 22(1): 113–125.
- Midtbøen, Arnfinn og Hilde Lidén (2015) *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge: en kunnskapsgjennomgang*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Midtbøen, Arnfinn og Kari Steen-Johnsen (2016) Ytringsfrihetens grenser i det flerkulturelle Norge, *Nytt norsk tidsskrift* 33(1-2): 21–33.
- Molden, Thomas Hugaas, Christian Wendelborg, Jan Tøssebro og Ntnu samfunnsforskning (2009) *Levekår blant personer med nedsatt funksjonsevne: analyse av levekårsundersøkelsen blant personer med nedsatt funksjonsevne 2007*, Trondheim: NTNU samfunnsforskning.
- Moran, Leslie J. (2015) LGBT hate crime, i Nathan Hall, Abbee Corb, Paul Giannasi, og John Grieve (red.) *The Routledge international handbook on hate crime*. Abingdon: Routledge, 266–277.
- Moran, Leslie J., Beverley Skeggs, Paul Tyrer og Karen Corteen (2004) *Sexuality and the Politics of Violence and Safety*. London: Routledge.
- Mutz, Diana C. (2011) *Population-based survey experiments*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Nadal, Kevin L., Marie-Anne Issa, Jayleen Leon, Vanessa Meterko, Michelle Wideman og Yinglee Wong (2011) Sexual Orientation Microaggressions: «Death by a Thousand Cuts» for Lesbian, Gay, and Bisexual Youth, *Journal of LGBT Youth* 8(3): 234–259.
- Nadim, Marjan og Audun Fladmoe (2016) *Hatefulle ytringer delrapport 1: Forskning på art og omfang*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Nassauer, Anne (2011) From Hate to Collective Violence: Research and Practical Implications, *Journal of Hate Studies* 9(1): 198–220.
- Nilsen, Anne Birgitta (2014) *Hatprat*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- NOU 1999: 27 *Ytringsfrihed bør finde sted*. Publisert av: Justis- og politidepartementet.
- NOU 2003:31 *Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*. Publisert av: Statens forvaltningstjeneste. Informasjonsforvaltning.

- NOU 2012: 15 *Politikk for likestilling*. Publisert av: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- NOU 2015: 2 *Å høre til: Virkemidler for et trygt læringsmiljø*. Publisert av: Kunnskapsdepartementet.
- Olsen, Terje, Janikke Vedeler, John Eriksen og Kurt Elvegård (2016) *Hatytringer. Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Oslo politidistrikt (2013) *Hatkriminalitet: en drøftig av temaet, og gjennomgang av anmeldelser i Oslo 2012*. Oslo: Oslo politidistrikt.
- Oxford Research (2013) *Forskning om diskriminering av muslimer i Sverige*. Diskrimineringsombudsmannen. <http://www.do.se/globalassets/publikationer/rapport-forskning-diskriminering-muslimer-sverige.pdf>, Lesedato: 22.08.2016.
- Pape, Hilde og Kari Stefansen (2006) Voldsomme relasjoner. Kjønnsperspektiver på vold i parforhold. Lorentzen, Jørgen Ludvig Mühleisen, Wencke (Red.), *Kjønnforskning*, s. 207-217. Oslo: Universitetsforlaget.
- Patton, Desmond Upton, Jun Sung Hong, Megan Ranney, Sadiq Patel, Caitlin Kelley, Rob Eschmann og Tyreasa Washington (2014) Social media as a vector for youth violence: A review of the literature, *Computers in Human Behavior* 35(0): 548–553.
- Pendo, E. (1994) Recognizing Violence against Women: Gender and the Hate Crimes Statistics Act, *Harvard Women's Law Journal*, vol. 17 157.
- Perduco (2011) *Kartlegging av kunnskaper og holdninger på området rasisme og antisemittisme i Osloskolen: undersøkelse blant elever (trinn 8-10) i Osloskolen gjennomført for utdanningsetaten i Oslo*. Oslo: Utdanningsetaten.
- Perry, Barbara (2014) Gendered Islamophobia: hate crime against Muslim women, *Social Identities* 20(1): 74–89.
- (2015) Exploring the community impacts of hate crime i Nathan Hall, Abbee Corb, Paul Giannasi, og John Grieve (red.) *The Routledge International Handbook on Hate Crime*. Oxon og New York: Routledge, 47-58.
- Perry, Barbara og Shahid Alvi (2012) «We are all vulnerable» The in terrem effects of hate crimes”, *International Review of Victimology* 1857–1871.
- Pew Research Center (2014). *Online Harassment*. Hentet fra http://www.pewinternet.org/files/2014/10/PI_OnlineHarassment_72815.pdf
- Potok, M. (2015). *The year in hate and extremism 2015*. Hentet fra <https://www.splcenter.org/fighting-hate/intelligence-report/2015/year-hate-and-extremism-0>
- Potok, M. (2016). *The year in hate and extremism 2016*. Hentet fra <https://www.splcenter.org/fighting-hate/intelligence-report/2016/year-hate-and-extremism>
- Ramm, Jorun og Berit Otnes (2013) *Personer med nedsatt funksjonsevne: indikatorer for levekår og likestilling*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

- Roland, Erling og Gaute Auestad (2009) *Seksuell orientering og mobbing*. Stavanger: Senter for atferdsforskning.
- Ros, Janneke van der, Mona Renolen og Likestillingssenteret (2013) *Alskens folk: Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk*. Hamar: Likestillingssenteret.
- Salimi, Fakhra (2011) 'Tør dere ta debatten?' Dagsavisen [internett] 11.08.11, <http://www.dagsavisen.no/nyemeninger/t%C3%B8r-dere-ta-debatten-1.440920>, Lesedato 06.09.16
- Seeberg, Marie Louise (2011) *Kunnskapsstatus (1990-2010): forskning om etnisk diskriminering av barn og unge*. Oslo: NOVA.
- Shaw, Linda R., Fong Chan og Brian T. McMahon (2012) Intersectionality and Disability Harassment: The Interactive Effects of Disability, Race, Age, and Gender, *Rehabilitation Counseling Bulletin* 55(2): 82–91.
- Sin, Chih Hoong (2015) Hate crime against people with disabilities, i Nathan Hall, Abbee Corb, Paul Giannasi, og John Grieve (red.) *The Routledge international handbook on hate crime*. Abingdon: Routledge, 193–206.
- Sjursø, I. R., H. Fandrem og E. Roland (2015) Emotional problems in Traditional and Cyberbullying, *Journal of School Violence*, publisert online 14. januar 2015, <http://dx.doi.org/10.1080/15388220.2014.996718>
- Slåtten, Hilde (2016) *Gay-related name-calling among young adolescents: exploring the importance of the context*. Bergen: Universitetet I Bergen.
- Slåtten, H., N. Anderssen og J. Hetland (2015) Gay-related name-calling among Norwegian adolescents – harmful and harmless, *Scandinavian Journal of Psychology* 56(6): 708–716.
- SSB (2010) Unge kvinner trakasseres mest i arbeidslivet. <http://www.ssb.no/arbmiljo/>
- Stakić, Isidora og Universitetet i Tromsø (2011) Homophobia and hate speech in Serbian public discourse: how nationalist myths and stereotypes influence prejudices against the LGBT minority. Masteroppgave avlagt ved Universitetet i Tromsø, Göteborg Universitet og University of Roehampton.
- Staksrud, Elisabeth, Kari Steen-Johnsen, Bernard Enjolras, Maria Helena Gustafsson, Karoline Andrea Ihlebæk, Arnfinn Haagensen Midtbøen, Synne Sætrang, Sissel Trygstad og Maria Utheim (2014) *Ytringsfrihet i Norge: Holdninger og erfaringer i befolkningen. Resultater fra befolkningsundersøkelsen 2014*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Steen-Johnsen, Kari, Audun Fladmoe og Arnfinn H. Midtbøen (2016) *Ytringsfrihetens grenser. Sosiale normer og politisk toleranse*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Strømmen, Øyvind (2011) *Det mørke nettet*. Oslo: Cappelen Damm.

- Sunde, Inger Marie (2013) *Forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme på internett*. Oslo: Politihøgskolen.
- Sunstein, Cass R. (2009) *Going to extremes: How like minds unite and divide*. New York: Oxford University Press.
- Svalund, Jørgen og Inger Lise Skog Hansen (2013) *Inkludering av personer med nedsatt funksjonsevne i arbeidslivet*. Oslo: Fafo.
- Svendsen, Stine H. Bang (2014) Learning racism in the absence of «race», *European Journal of Women's Studies* 21(1): 9–24.
- Szymanski, Dawn M. (2005) Heterosexism and Sexism as Correlates of Psychological Distress in Lesbians, *Journal of Counselling and Development* 83(3): 355–360.
- Thoresen, Siri og Ole K. Hjemdal (2014) *Vold og voldtekt i Norge: en nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Tollersrud, Emma, Eirik Traavik, Ellen E. Høeg, og Sofie Lauritzen (2016) 'Gikk det som de trodde?' Morgenbladet [intenet] 22.07.16, <https://morgenbladet.no/aktuelt/2016/07/gikk-det-som-de-trodde>, Lesedato 07.09.16
- Vincent, Fred , Katy Radford, Neil Jarman, Agnieszka Martynowicz og Mary-Katherine Rallings (2009) *Hate Crime against People with Disabilities: A baseline study of experiences in Northern Ireland*. Institute for conflict research.
- Walters, Mark A. (2010) A General Theories of Hate Crime? Strain, Doing Difference and Self Control, *Critical Criminology* 19313–19330.
- Wendelborg, Christian, Melina Røe og Roger Andre Federici (2014) *Elevundersøkelsen 2013: analyse av Elevundersøkelsen 2013*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning, Mangfold og inkludering.
- Wessel-Aas, Jon, Audun Fladmoe og Marjan Nadim (2016) *Hatefulle ytringer delrapport 3: En juridisk utredning av grenseoppgangen mellom ytringsfriheten og vern mot hatefulle ytringer*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Wigerfelt, Anders S., Berit Wigerfelt og Karl Dahlstrand (2015) Online Hate Crime: Social Norms and the Legal System, *Quaestio Iuris* 8(3): 1859–1878.
- Woods, Jordan Blair og Jody L. Herman (2015) Anti-transgender hate crime, i Nathan Hall, Abbee Corb, Paul Giannasi, og John Grieve (red.) *The Routledge international handbook on hate crime*. Abingdon: Routledge, 266–277.
- Zingo, Martha T. (1998) *Sex-Gender Outsiders, Hate Speech and Freedom of Expression: Can They Say That about Me?* Westport: Greenwood Publishing Group, Incorporated.
- Øia, Tormod og Viggo Vestel (2007) *Møter i det flerkulturelle*. Oslo: NOVA.

